

ภาพ: ทหารผู้หญิงสมัยรัชกาลที่ 4 หรือ รัชกาลที่ 5 ที่ทรงรับสั่งเรียกว่า “จิงโจ้”
ที่มา: Facebook ของชมรมประวัติศาสตร์สยาม

ภาพสะท้อนจากวรรณกรรมพระราชนิพนธ์โคลงต้นเรื่องโสกันต์
ในรัชกาลที่ 5
The Reflection in King Rama V's Poem "Sokanta"

ประภาพร เพ็งพุ่ม¹

Brapaas Pengpoom

E-mail: brapaasp@nu.ac.th

Received: July 16., 2021

Revised: September 10, 2021

Accepted: September 13, 2021

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์, ดร. ประจักษ์ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร
Assistant Professor Dr., Thai Department, Faculty of Humanities, Naresuan University

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอภาพสะท้อนที่ปรากฏในพระราชนิพนธ์โคลงตันเรื่องโสกันต์ ในรัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์โคลงตันเรื่องโสกันต์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 5” โดยใช้กระบวนการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) เพื่อนำเสนอประเด็นสำคัญของงานวิจัย ผลของการศึกษาพบว่า พระราชพิธีโสกันต์หรือการโกนจุกเป็นพระราชพิธีที่สำคัญยิ่งในอดีตของพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นพระองค์เจ้าขึ้นไป เมื่อครั้งคนไทยยังนิยมให้เด็กไว้ผมจุก โดยจะจัดร่วมกับพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ หรือจัดแยกต่างหากก็เป็นไปตามพระราชประสงค์ หลักฐานสำคัญที่ฉายภาพพระราชพิธีดังกล่าวอย่างชัดเจนในทุกกระบวนการขั้นตอน คือ “โคลงตันเรื่องโสกันต์ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 5” โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เมื่อพระชนมายุเพียง 19 พรรษา ซึ่งในบทความนี้จะเสนอให้เห็นภาพสะท้อนบางประการ เช่น เจ้านายที่โสกันต์ หมายกำหนดการพระราชพิธีโสกันต์ พิธีการในพระราชพิธีโสกันต์ การแต่งกายในพระราชพิธี การจัดริ้วขบวนแห่โสกันต์ ทหารหญิงที่เรียกว่า “จิงโจ้” ธงชาติไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 และปิ่นชนียเดอร์งานพระราชนิพนธ์ดังกล่าวนี้ว่ามีคุณค่ายิ่งต่ออนุชนรุ่นหลัง ด้วยพระราชพิธีโสกันต์นั้นเป็นพระราชพิธีที่สิ้นลมหายใจแล้ว

คำสำคัญ: โสกันต์ ภาพสะท้อน

Abstract

This article aimed to present the reflections that appeared in the poem "Sokanta" in the reign of King Rama V which was part of the research titled "An Analysis of Poem 'Sokanta' composed by King Rama V" by using the documentary research process to present the major findings of the research. It was found that the royal ceremony 'Sokanta' or shaving the topknot was considered very important among the royal family members with the title 'His/Her Royal Highness' and higher during the period of popular tradition of Thai children wearing a topknot. 'Sokanta' could optionally be organized as a part of another royal ceremony called "Sampatcharachin" or organized separately

according to the King's demand. The detailed steps and crucial events of 'Sokanta' were evident in 'Sokanta' poem, composed by King Rama V at the age of only 19. Also, the findings revealed some reflections, such as the royal children undergoing the topknot shaving processes, schedules of events, ceremonial procedure, costume, processions, female soldiers called "Jingjo, or kangaroo," a Siam flag in the reign of King Rama V, and Schneider cannons. The royal ceremony 'Sokanta' is thus deemed a valuable asset for current generations to appreciate although this ceremony no longer exists.

Keywords: Sokanta, reflection

บทนำ

พระราชพิธีโสกันต์หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า พระราชพิธีลงทรงโสกันต์ เป็นพระราชพิธีที่พระมหากษัตริย์ทรงจัดขึ้นเฉพาะสำหรับพระราชโอรสและพระราชธิดาที่ดำรงพระอิสริยยศชั้นเจ้าฟ้าและพระองค์เจ้าที่ประสูติแต่พระมเหสี ส่วนพระราชพิธีโสกันต์ใช้กับพระราชโอรสพระราชธิดา ซึ่งดำรงพระยศหม่อมเจ้าที่ประสูติแต่เจ้าจอมมารดา หรือที่สามัญชนนั้นเรียกว่าพิธีโกนจุกนั่นเอง พระราชพิธีโสกันต์นี้ในสมัยสุโขทัยไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัด แต่ในสมัยอยุธยาพบว่า มีพระราชพิธีโสกันต์ที่มีทั้งพระราชพิธีฝ่ายสงฆ์และฝ่ายพราหมณ์ โดยมีแบบอย่างของพระราชพิธีโสกันต์ที่จัดขึ้นในสมัยอยุธยา ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ซึ่งกล่าวถึงงานพระราชพิธีโสกันต์สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าพระขวัญในรัชสมัยสมเด็จพระเพทราชา ความว่า (Pra Phanarat, Somdej, cited in Savanayana, 1998, pp. 18 - 19)

“ลุศักราช 1059 ปีฉลู นพศก ขณะนั้นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าพระขวัญ พระชนม์คาร์บสิบสามพรรษา จึงทรงพระกรุณาดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งอัครมหาเสนาบดีให้จัดแจงการพระราชพิธีโสกันต์ ณ พระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาท แลให้ตั้งโรงกระยาसन และพระเบญจา ณ ท้องสนามชั้นใน แลให้ตั้งราชวัตรฉัตรเบญจรงค์ธงชัย ธงประภูากวางเป็นระยะไปโดยทางอันจะเท่านั้น...”

พระราชพิธีโสกันต์นั้น นับเป็นการพระราชพิธีที่น่าสนใจ และไม่มีปรากฏอีกแล้วในปัจจุบัน ทั้งนี้จากการศึกษาค้นคว้าของ Savanayana (1998, p. 21) ระบุว่า “...จนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ 7 ก็ได้จัดพระราชพิธีโสกันต์พระองค์เจ้าอินทุรัตนา เมื่อ พ.ศ. 2474 นับเป็นพระองค์สุดท้ายที่ได้จัดให้มีพระราชพิธีขึ้นในประเทศไทย” อนุชนปัจจุบันจึงไม่มีโอกาสได้รับรู้ถึงพระราชพิธีดังกล่าว จะเรียนรู้ได้เพียงจากหลักฐานที่เป็นเอกสารเท่านั้น

โคลงต้นเรื่องโสกันต์ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 5 นับเป็นพระราชนิพนธ์อันทรงคุณค่า ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงจารึกพระราชพิธีโสกันต์ด้วยคำประพันธ์ประเภทโคลงต้นวิพิธมาลี เพื่อบรรยายถึงพระราชพิธีดังกล่าวอย่างชัดเจน ทำให้อนุชนรุ่นหลังซึ่งมีความสนใจ ได้มีโอกาสศึกษาพระราชพิธีที่สูญไปแล้วนั้นได้อย่างกระจ่างชัด อีกทั้งยังทรงคุณค่าทางวัฒนธรรมประเพณี ทรงพรรณนาถึงพระราชพิธีโสกันต์ได้อย่างเห็นภาพชัดเจน ด้วยสำนวนภาษาที่ตรงไปตรงมา กระชับ แต่เต็มไปด้วยจังหวะลีลาแห่งคำและพระอารมณ์ขันที่แทรกอยู่ในบทพระราชนิพนธ์ จึงนับเป็นพระราชนิพนธ์ที่สะท้อนให้เห็นพระอัจฉริยภาพของพระองค์ในเชิงวรรณศิลป์ นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีกับชีวิตและสังคมในสมัยรัชกาลที่ 5 ด้วย ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสังคม เป็นเรื่องที่ไม่อาจปฏิเสธได้ เพราะนักเขียนเป็นสมาชิกของชุมชนนั้นและเป็นพลเมืองของสังคม นักเขียนจึงยากที่จะหลีกเลี่ยงอิทธิพลของสังคมในยุคสมัยของตนได้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาภาพสะท้อนที่ปรากฏจากวรรณกรรมพระราชนิพนธ์โคลงต้นเรื่องโสกันต์ ในรัชกาลที่ 5

วิธีดำเนินการวิจัย

วิจัยนี้เป็นการวิจัยเอกสาร (documentary research) โดยศึกษาจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) คือ หนังสือโคลงต้นเรื่องโสกันต์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 5 และบาญชีตัดจุก รายพระนามและนามผู้ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตัดจุก จัดพิมพ์โดย สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี เมื่อ พ.ศ. 2538 โดยมีกระบวนการในการศึกษา ดังนี้

1. ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยทั้งข้อมูลในการวิจัย และเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ปรากฏ
2. วิเคราะห์ภาพสะท้อนที่ปรากฏจากรวบรวมโคลงต้นเรื่องโสกันต์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 5 โดยอธิบายเพิ่มเติมเหตุการณ์นั้น ๆ จากเอกสารที่นำมาอ้างอิง
3. นำเสนอผลการศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์ (descriptive analysis)

ข้อตกลงเบื้องต้น

บทพระราชนิพนธ์ที่นำมาวิเคราะห์ในบทความนี้ จะคงรูปการสะกดคำตามบทพระราชนิพนธ์เดิมทุกประการ

ผลการวิจัย

ก่อนจะนำเสนอภาพสะท้อนเหตุการณ์ในพระราชพิธีโสกันต์ที่ปรากฏในโคลงต้นเรื่องโสกันต์ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 5 จะกล่าวถึงเนื้อหาสาระโดยสรุปของหนังสือก่อน เพื่อเป็นข้อมูลเบื้องต้นในการอ่านบทความ ซึ่งมูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา โดย Srikanok (2007, pp. 619-620) สรุปไว้ในหนังสืออนุกรมวรรณคดีไทย ชุดที่ 1 ชื่อวรรณคดี

โคลงต้นเรื่องโสกันต์หรือโคลงต้นพระราชพิธีแห่โสกันต์ เป็นวรรณคดีจดหมายเหตุ ประกอบด้วยร้อยตอนต้นและตอนท้าย 2 บท โคลงต้นวิพิธมาลี 92 บท และโคลงสุภาพ 2 บท พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์จบเมื่อวันที่พฤหัสบดี เดือนอ้ายขึ้น 12 ค่ำ ปีวอกจัตวาศก จ.ศ. 1234 (พ.ศ. 2415) ตามที่ทรงแจ้งไว้ในตอนท้ายเรื่องว่า

โคลงสี่	โสกันต์แต่งเล่นล้วน	เหลวไหล เสรีจเย
	มิกสิรมาศพฤษไศโน	เมื่อนั้น
	ทวาทศสุกรปีกษ์ไพ	บุลยแจ่ม จันทรเฮย
	ปีวอกสามวนชั้นน	ขาดบ้างระหว่งท่า

พระราชนิพนธ์ร้อยและโคลงตอนต้นพรรณนาความวิจิตรงดงามของพระบรมมหาราชวัง ประกอบด้วยพระมหาปราสาทราชมนเทียร ท้องพระคลัง พระราชอุทยาน ตำหนักเรือนหลวง และพรรณนาถึงข้าราชการสำนักซึ่งพำนักอยู่ด้วยความสุขสำราญถ้วนหน้า แล้วจึงบรรยายความที่เป็นพระราชดำริให้จัดการแห่โสกันต์เพื่อเป็นแบบอย่างสืบไป

เริ่มจากทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้เปลี่ยนแปลงการแห่แหวนโสกันต์อยู่ แต่ภายในพระบรมมหาราชวัง การละเล่นในพระราชพิธีที่ใช้ผู้หญิงล้วน รวมทั้งจิงโจ้ (ทหารผู้หญิง) ยืนเรียงรายสองข้างทางดั่งที่ทรงพรรณนาไว้ว่า

บทที่ 7	จิงโจ้ยืนรยบร้อย	ข้างถนน
	เสื่อจิบชายกระจ่าย	สุกจ้ำ
	ถือปืนท้าวทกคน	พล่องแพ่ง
	นายดาบเดอระด้อมถ้ำ	ถ่องถนน

จากนั้นทรงอธิบายลำดับการพระราชพิธี เริ่มด้วยวันแรกเวลาเย็นเมื่อเจ้าพนักงานแต่งพระองค์เจ้านายสำหรับเข้าพระราชพิธีโสกันต์เสร็จแล้ว เชื้อพระวงศ์รับพระกรสู่เกยประทับพระเสลี่ยงในขบวนแห่ ซึ่งเป็นขบวนอิสริยยศ ทรงให้รายละเอียดเกี่ยวกับผู้เข้าขบวน เครื่องดนตรีที่บรรเลง การแต่งกายและอาวุธประจำตัว เช่น บทพระราชนิพนธ์ที่ทรงบรรยายดังนี้

บทที่ 20	เด็กเด็กแต่งเช่นเชื้อ	ชาวชวา ชัดเฮย
	สร่งนุ่งสนอบลาย	ดอกพร้อย
	โพกผ้าขาวแก่ปรา	กฏเทศ แยกแยะ
	หอกคู่มือคล้อยคล้อย	ประจำ

ต่อจากขบวนการแต่งกายเป็นชนต่างภาษาแล้ว ถึงขบวนแต่งเป็นตำรวจ ขบวนเครื่องประโคม พระราชยานเสลี่ยงกงและคู่เคียง ตามด้วยนางเชิญเครื่องคุณเกล้าแก่ (คุณพนักงานฝ่ายในที่เป็นผู้ใหญ่) ตามด้วยกระบวนการเล่นของหลวงได้แก่ โมงครุ่ม กระอั่วแทงควาย แหงวิไล

เมื่อขบวนแห่โสกันต์ถึงเกยเทียบพระราชยาน มีนางรับพระกรเจ้านายที่โสกันต์ไปยั้งมณฑลพิธีสงฆ์ จนพิธีสวดมนต์จบ ตั้งขบวนแห่กลับ การแห่เจ้านายที่จะโสกันต์มาฟังพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์เช่นนี้ จะทำอยู่ ๓ วัน จึงมีพิธีโสกันต์ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท แล้วเสด็จไปยังที่สร่ง จากนั้นจึงเปลี่ยนเครื่องทรงไปถวายเครื่องบริวารแด่พระสงฆ์ แล้วแห่กลับไปในการพิธีสมโภชที่พระที่นั่งไพศาลทักษิณ เสร็จแล้วเสด็จกลับออกมาพระราชทานทรัพย์แก่ท้าวนางและพนักงานทั้งปวงที่ปฏิบัติงานในพระราชพิธี

จากนั้นได้ทรงอธิบายเกี่ยวกับการละเล่นสมโภชในงานโสกันต์ ซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้จัดผลัดเปลี่ยนเฉลิมฉลองรวม ๔ คืน โดยคืนแรกมีละครผู้หญิงเล่นเรื่องจันทวงษ์ คืนที่สองแสดงจิวเรื่องสามก๊ก คืนที่สามแสดงละครเรื่องขุนช้างขุนแผนตอนแต่งงาน

พระไวย และคันที่สี่แสดงละครเรื่องสังข์ทอง ตอนพระอินทร์ทำหกเขยพินันต์คีลีและเจ้าเงาะถอดรูป ซึ่งแสดงได้ดีจนผู้คนที่มาดูการแสดงชื่นชมมาก ดังพระราชนิพนธ์ว่า

บทที่ 85	ทุกตัวทำท่าเข้า	แข่งขนน
	ดีแต่ตีนตลอดมือ	สุดหน้า
	ล้วนเล่นตลกขยมน	ทุกสิ่ง จริงพ้อ
	ช่างหัดฝึกซ้อมกล้า	น่าขำ

บทที่ 86	สยงฮาซ้อ่น ๆ ล่นน	อลเวง
	บบาทสนิทสนม	สุดพร้อง
	คนดูอยู่ครั้นเครง	ไปลด เลยพ้อ
	รุ่งก็รุ่งเฝ้าจ้อง	จักดู

ในตอนท้ายทรงพระราชนิพนธ์สรุปความว่า การพระราชพิธีโสกันต์นี้เคยมีธรรมเนียมจัดในช่วงหลังพิธีตรุษของทุกปี แต่ในครั้งนี้นำโปรดเกล้าฯ ให้จัดก่อนพิธีตรุษ เนื่องจากมีพระราชกิจจะเสด็จฯ ประพาสอินเดียและชวา จากนั้นจึงพระราชทานพรให้มีความรักความสามัคคีกันสืบไป แล้วจบด้วยร่ายทรงชี้แจงมูลเหตุที่พระราชนิพนธ์ว่าทรงลงแต่งเล่นและเพื่อรักษาขนบการพระราชพิธีนี้ไว้มิให้สูญหาย

ความโดยสรุปของโคลงต้นเรื่องโสกันต์ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 5 มีเพียงเท่านี้

ภาพสะท้อนการพระราชพิธีโสกันต์

การบันทึกเรื่องราวพระราชพิธีโสกันต์ เป็นพระราชประสงค์สำคัญที่สุดในการพระราชนิพนธ์โคลงต้นเรื่องโสกันต์นี้ ดังความปรากฏในร่ายบทจบว่า

จบบุบสร้าพรณม์ การโสกนนต์ฝ่ายใน แต่งโดยใจจงรัก จักใคร่คิด
ลองทำ ล้วนแต่คำเล่นเล่น ... เพื่อเสนาะเสาวนาน อยู่ตราบกาลฝ่ายหน้า
ข้อพยรรยงคิดข้า ขบन्न้อย่าสูญ สิ้นนา ฯ

ความตอนนี้ สะท้อนให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงต้องการบันทึกเหตุการณ์พระราชพิธีโสกันต์ ซึ่งเป็นพระราชพิธีเฉพาะฝ่ายในให้คงอยู่ไว้ มิให้สูญหายไปในกาลภายหน้า ดังนั้นพระองค์จึงทรงพระราชนิพนธ์ถึงขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม การแต่งกายทั้งของเจ้านายที่จะโสกันต์และผู้เข้าร่วมพิธีชบวนแห่และการละเล่นของหลวงไว้อย่างละเอียด ทำให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพของ

พระราชพิธีดังกล่าวนี้อย่างชัดเจน และที่สำคัญคือ พระองค์ทรงสะท้อนภาพบรรยากาศในการพระราชพิธีดังกล่าว ด้วยสำนวนที่เหมือนจะทำให้ผู้อ่านได้เข้าไปร่วมในพระราชพิธีด้วย การพระราชพิธีโสกันต์ ในโคลงต้นเรื่องโสกันต์ สะท้อนภาพที่น่าสนใจด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. เจ้านายที่โสกันต์ในพระราชนิพนธ์โคลงต้นเรื่องโสกันต์

จากพระราชนิพนธ์โคลงต้นเรื่องโสกันต์ ในรัชกาลที่ 5 นั้นทรงมีได้ระบุว่าเป็นการโสกันต์เจ้านายพระองค์ โดยปรากฏความว่า

บทที่ 4	ปางทรงดำริให้	แห่โส กนนต์แฮ
	พระอนุชในสาย	ศักดิ์ให้
	เพื่อพระเกียรติภริยา	เจรอญ่ ยศนา
	เปนแบบแบบไว้ใช้	สืบไป

ดังนั้นจึงต้องวิเคราะห์ข้อความ “พระอนุชในสาย ศักดิ์ให้” ว่าเป็นพระอนุชา (น้องชาย) หรือพระกนิษฐภคินี (น้องสาว) พระองค์ใด แต่เมื่อพระองค์ทรงใช้คำว่า “โสกันต์” ก็จะเป็นการพระราชพิธีสำหรับเจ้านายชั้นพระองค์เจ้าขึ้นไป

จากความตอนหนึ่งที่ปรากฏในโคลงบทที่ 65 ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริให้มีละครนอกโดยใช้ผู้หญิงแสดง ทั้งนี้เพราะพระราชพิธีโสกันต์จัดอยู่ในพระราชฐานชั้นใน ซึ่งไม่อนุญาตให้ผู้ชายเข้ามาได้ ดังความว่า

บทที่ 65	สี่คั่นดำรัสให้	มีละคร หญิงนา
	ของพระอินทร์เทพวาร	หนึ่งจี่
	สองวนนที่ฤฯจร	ข่าวเออ ก้อแฮ
	ราชสุภาวดีตั้งตี	กวตตบึง

ความที่ปรากฏในโคลงบทนี้ จึงสามารถสืบค้นต่อได้และพบหลักฐานปรากฏในหนังสือสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง เล่ม 12 โดย Nitayasuwana (1999, p. 5442) เรียบเรียงไว้ในเรื่อง “ระเบ็ง” ซึ่งเป็นการละเล่นของหลวงว่า แต่โบราณนั้นใช้ผู้ชายเล่น แต่มีครั้งหนึ่งในสมัยรัชกาลที่ 5 ให้ผู้หญิงแสดงแทนผู้ชายในงานโสกันต์ เจ้านาย 5 พระองค์ ดังนี้

การเล่นระเบ็งในสมัยโบราณจนถึงปัจจุบันใช้ผู้ชายเป็นผู้เล่น แต่มีอยู่ครั้งหนึ่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อปีวอก พ.ศ. 2414 โปรดเกล้าฯ ให้พวกผู้หญิงข้างในที่เรียกว่านางแก้วเล่นระเบ็งแทนผู้ชายในงาน

โสกันต์พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้ามยุษยานาคมานพ (สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส) พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิประวัติ (กรมพระสมมติอมรพันธ์) พระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ (สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ พระบรมราชเทวี) พระองค์เจ้าจันทาทจจุฑาธาร (กรมหมื่นวิจิตรวรณปรีชา) และพระเจ้าน้องนางเธอพระองค์เจ้าหญิงนครกาญจนาอุดมตี รวม 5 พระองค์ ด้วยกัน

โดยแต่ละพระองค์มีพระประวัติโดยย่อ ดังนี้

1. พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้ามยุษยานาคมานพ (สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส) เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและเจ้าจอมมารดาแพ ประสูติ เมื่อวันที่ 12 เมษายน พ.ศ. 2403 ในวันที่พระองค์ประสูตินั้นฝนตกหนักมากราวกับฟ้ารั่ว เหมือนพระยานาคให้น้ำบริเวณกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงตรวจดวงพระชะตากำเนิดแล้ว จะคงทรงล่วงรู้ถึงกาลอนาคตว่าพระราชโอรสพระองค์นี้จะต้องได้เป็นใหญ่ในสังคมพลจึงพระราชทานนามว่าพระองค์เจ้ามยุษยานาคมานพ โสกันต์เมื่อพระชนมายุ 12 พรรษา

2. พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าสวัสดิประวัติ (กรมพระสมมติอมรพันธ์) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสวัสดิประวัติ กรมพระสมมติอมรพันธ์ พระราชโอรสลำดับที่ 49 ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาหุ่น (ท้าวทรงกันดาล) เมื่อวันที่ 7 กันยายน พ.ศ. 2403 โสกันต์เมื่อพระชนมายุ 12 พรรษา

3. พระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ (สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ พระบรมราชเทวี) หรือที่ชาวบ้านเรียกพระนามว่า สมเด็จพระนางเรือล่ม มีพระนามเดิมว่า “พระองค์เจ้าสุนันทากุมารีรัตน์” เป็นพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และ สมเด็จพระปิยมมาตี ศรีพัชรินทรมาตาเจ้า (จอมมารดาเปี่ยม) ทรงพระราชสมภพเมื่อวันที่ 10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2403 เป็นพระเจ้าลูกเธอรุ่นเล็กลำดับที่ 50 ในจำนวนทั้งหมด 82 พระองค์ โดยรับราชการฝ่ายในเป็นพระภรรยาเจ้าในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยพระชนิษฐานร่วมพระโสทร ทั้ง 2 พระองค์ ได้แก่ พระองค์เจ้าสว่างวัฒนา (สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า) และพระองค์เจ้าเสาวภาผ่องศรี (สมเด็จพระศรีพัชรินทรบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง) โสกันต์เมื่อพระชนมายุ 12 พรรษา

4. พระองค์เจ้าจันทาทจจุฑาธาร (กรมหมื่นวิจิตรวรณปรีชา) พระเจ้า

บรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจันทาทตจจุฑาธาร กรมหมื่นวิจิตรวราณปรีชา พระนามเดิม พระองค์เจ้าจันทาทตจจุฑาธาร พระราชโอรสพระองค์ที่ 51 ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ประสูติแต่จอมมารดาโหมด ประสูติเมื่อวันอังคาร เดือนอ้าย แรม 13 ค่ำ ปิวอกโทศก จ.ศ. 1222 (ตรงกับวันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2403) โสกันต์เมื่อพระชนมายุ 12 พรรษา

5. พระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้าหญิงนงคราญอุตมตี พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงนงคราญอุตมตี ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน 8 แรม 1 ค่ำ ปีจอจัตวาตจก.ศ. 1224 (ในปีพุทธศักราช 2405) ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาเพ็ง ธิตาเจ้ากรมเกาหลิจีนโสกันต์ เมื่อพระชนมายุ 10 พรรษา

แม้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะมีได้ทรงระบุนว่าการพระราชพิธีโสกันต์อันเป็นเหตุแห่งการทรงพระราชนิพนธ์นี้จะเป็นการโสกันต์เจ้านายพระองค์ใด แต่เนื้อความในโคลงบทนี้ ก็ทำให้สับสนได้

2. หมายกำหนดการพระราชพิธีโสกันต์ในพระราชนิพนธ์โคลงต้นเรื่องโสกันต์

หากเป็นช่วงเวลาปกติ โดยธรรมเนียมปฏิบัติจากโบราณราชประเพณีนั้น ระบุน่าจะตั้งการพระราชพิธีโสกันต์กันในเดือนสี่ ซึ่งจะมีการพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ หรือพิธีตรุษ ดังความในโคลงบทที่ 90 ว่า “พระราชธิดากุมาร ก่อนนั้นนทุกองค์ก็โสกันต์ พิธีตรุษ สิ้นแฮ” ดังความปรากฏเกี่ยวกับพระราชพิธีโสกันต์ ในกฎมนเทียรบาลบัญญัติย่อพระราชพิธีว่า “เดือนสี่ การสัมพัจฉรฉินท์” ซึ่ง Chulalongkorn, His Majesty King (1970, pp. 177-178) ทรงเรียบเรียงไว้ในพระราชนิพนธ์พระราชพิธีสิบสองเดือน มีรายละเอียดดังนี้

ในการพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์นี้ แต่เดิมมาก็ไม่มีเจ้านายเกศากันต์ นอกจากพระเจ้าลูกเธอโสกันต์ ต่อตมาถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวหม่อมเจ้าหลานเธอบ้าง หม่อมเจ้าในกรมซึ่งเป็นที่ทรงคุ้นเคยโปรดปรานบ้าง โปรดให้มาเกศากันต์พร้อมกับพระเจ้าลูกเธอ นับว่าเป็นเกียรติยศใหญ่ ต่อตมาถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้หม่อมเจ้าในวังหลวงเข้ามาโสกันต์ได้ในวังทั้งสิ้น แต่หม่อมเจ้าวังหน้านั้น ในกรมซึ่งรับราชการอยู่ในวังหลวง ก็โปรดให้มาเกศากันต์ในวังหลวงบ้าง นอกนั้นไปเกศากันต์ ในพระราชพิธีในพระบวรราชวังทั้งสิ้น

การเกศากันต์ในพิธีวังหน้านี้มีมาแต่เดิมเป็นครั้งเป็นคราว ไม่เสมอและไม่ทั่วไป เมื่อไม่มีวังหน้า หม่อมเจ้าวังหน้าก็มาสมทบเกศากันต์ที่วังหลวง กำหนดฟังสวดเกศากันต์ตั้งแต่วันตั้งน้ำวงด้ายแต่แรม 11 ค่ำไป ถ้าเป็นพระองค์เจ้าแต่ก่อนมาเคยมีตำรวจนำตามแต่เจ้าของจะหามากบ้างน้อยบ้าง ตัวพระองค์เจ้าทรงเสลียงงา กันพระกลดกำมะลอ มีพราหมณ์โปรยข้าวตอกคู่ 1 โปรยข้าวสารดอกมะลิคู่ 1 บัณเฑาะว์คู่ 1 สังข์คู่ 1 ข้าหลวงตามมาก ๆ หม่อมเจ้าทรงเสลียงงากันกลดกำมะลอ มีพราหมณ์โปรยข้าวตอกข้าวสารคน 1 บัณเฑาะว์คน 1 สังข์คน 1 มีแต่ข้าหลวงตาม ไม่มีตำรวจ แต่ในแผ่นดินปัจจุบันนี้ พระเจ้าน้องยาเธอ พระเจ้าน้องนางเธอ โสกันต์ร่วมกับพิธีตรุษ เช่นที่ว่านี้น้อยพระองค์ คงเป็นหม่อมเจ้าเกศากันต์เป็นพื้น

สำหรับการพระราชพิธีโสกันต์ ในครั้งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริให้จัดขึ้นในครั้งนี้ และทรงใช้เป็นฉาก ตลอดรวมทั้งบรรยากาศในการพระราชพิธีโศกนัตน์เรื่องโสกันต์ มีได้จัดในพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์หรือพิธีตรุษ เนื่องจากในช่วงเวลาดังกล่าว พระองค์ต้องเสด็จพระราชดำเนินไปชวาและอินเดีย ซึ่งเป็นการเสด็จฯ ไปต่างประเทศเป็นครั้งที่ 2 การพระราชพิธีโสกันต์จึงต้องเลื่อนเข้ามาก่อนการเสด็จพระราชดำเนินดังกล่าว ดังความปรากฏ ดังนี้

บทที่ 88	การนี้เนื่องนิตยทัณฑ์ ก่อนพิธีตรุษใน ริบตั้งงก่อนกาลจวบ เปนชนบตั้งหมั่นน	ทุกขบ ปีนา เมื่อนั้นน เสด็จนอก ประเทศนา สี่บมา
บทที่ 89	เดือนสี่ไปเสด็จยั้ง สู่เขตรอินเดียชวา จิตรมาศกลับคืนผดุง การแห่จึงต้องตั้งง	ยงกรุง เทพนา ทวิครั้งง แผ่นภพ สยมเฮย ก่อนกาล

การเสด็จพระราชดำเนินไปชวาและอินเดียในครั้งนี้ มีความปรากฏในพระราชประวัติสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ซึ่ง Khunchaykularkhaw (n.d., online) เรียบเรียงไว้ ความโดยสรุปว่า

พุทธศักราช 2415 ปีวอก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จประพาสประเทศอินเดีย ทางราชสำนักจึงต้องเตรียมการสำหรับการเสด็จประพาสในครั้งนี้ให้พร้อมสรรพ

เพราะคราวนี้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จประพาสไกลถึงอินเดีย มิใช่แค่สิงคโปร์ เช่นครั้งก่อน และในครั้งนี้นำพรตฯ ให้เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์และเจ้าพระยาภาณุวงศ์ฯ เป็นผู้ใหญ่นำขบวนเสด็จพร้อมด้วยข้าราชการอีกจำนวนหนึ่ง โดยข้าราชการที่ทรงเลือกให้ตามเสด็จนี้ จะต้องทำงานตามพระราชประสงค์ได้ วันที่ 18 ธันวาคม สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จฯออกจากพระนคร โดยเรือพิทยัมรณยุทธ ทรงเสด็จประพาสอินเดีย อยู่นาน 3 เดือน จึงเสด็จกลับถึงพระนครในวันที่ 15 มีนาคม พุทธศักราช 2416 ซึ่งเป็นเวลาเดียวกับที่พระองค์มีพระชนมายุครบ 20 พรรษา

การเสด็จพระราชดำเนินไปอินเดียในครั้งนี้ ปรากฏใน พระนิพนธ์ “ความทรงจำ” ของ Krom Phraya Damrong Rajanupap, Somdej. (2003, pp. 170 – 171) ซึ่งวันเวลาคลาดเคลื่อนไปจากงานเขียนของ “คุณชายกุหลาบขาว (นามแฝง)” ความโดยสรุป คือ เสด็จทรงเรือบางกอกออกจากกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 18 ธันวาคม ปีมะแม พ.ศ. 2414 กลับเมื่อวันที่ 1 มีนาคม เข้าปีวอก พ.ศ. 2415 รวมเวลาที่เสด็จไปอินเดียครั้งนี้ 4 เดือน (ควรประมาณ 2 เดือนครึ่ง – ผู้วิจัย) ซึ่งสอดคล้องกับบทความเรื่อง “รัชกาลที่ 5 กับการเสด็จอินเดีย พ.ศ. 2414 และความเข้าใจต่อการปฏิรูปแห่งรัชสมัย” ของ Kasetsiri (2004, p. 154) สรุปว่า รัชกาลที่ 5 เสด็จต่างประเทศรวมทั้งสิ้น 8 ครั้ง การเสด็จประเทศอินเดียอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2414 (1871-1872) นั้น เป็นการเสด็จต่างประเทศครั้งที่ 2 โดยขาไปผ่านและแวะสิงคโปร์ มะละกา ปีนัง มะละแหม่ง ย่างกุ้ง และขากลับผ่านภูเก็ต ไทรบุรี หาดใหญ่ สงขลา รวม 92 วัน มีผู้ติดตาม 40 คน แต่อย่างไรก็ตามในปี พ.ศ. 2543 มีการตีพิมพ์หนังสือ “เสด็จอินเดีย 2415” มีการรวบรวมงานเขียนภาษาอังกฤษ เรื่อง King Chulalongkorn’s Journey to India 1872 ซึ่งเป็นรายงานของนายทหารอังกฤษผู้ตามเสด็จ คือ E.B. Sladen ตีพิมพ์มาด้วย และในปี พ.ศ. 2546 กัญฉิกา ศรีอุดม ได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย ให้แปลหนังสือเรื่อง “India in 1872 : As seen by the Siamese” ของ Sachchidanand Sahai (ศ.สหาย: 2551) โดยมีชื่อภาษาไทยว่า “ร.๕ เสด็จอินเดีย” ซึ่งหนังสือทั้งสองเล่มนี้ กล่าวถึงพุทธศักราชที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินไปประเทศอินเดียไว้ตรงกัน คือ พ.ศ. 2415 (ค.ศ. 1872) ซึ่งก็สอดคล้องกับงานเขียนของ “คุณชายกุหลาบขาว” และสอดคล้องกับบทพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 5 ที่ทรงมีพระราชดำริให้จัดการพระราชพิธีโสกันต์ก่อนพิธีตรุษ เพราะช่วงเวลาดังกล่าวพระองค์มีหมายกำหนดการเสด็จพระราชดำเนินยังอินเดีย

ดังนั้นลำดับเวลาจึงควรเป็นว่า กำหนดการพระราชพิธีโสกันต์ให้เสร็จสิ้นแล้วพระราชนิพนธ์โคลงต้นเรื่องโสกันต์ เสร็จในวันที่ 12 ธันวาคม พ.ศ. 2415 จากนั้นจึงเสด็จพระราชดำเนินไปอินเดีย ในวันที่ 18 ธันวาคม พ.ศ.2415

3. พิธีการในพระราชพิธีโสกันต์ในพระราชนิพนธ์โคลงต้นเรื่องโสกันต์

การพระราชพิธีโสกันต์ในวันแรก เมื่อใกล้เวลาจะเริ่มพระราชพิธีโสกันต์พระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่จะช่วยกันแต่งองค์ทรงเครื่องเจ้านายน้อยที่จะโสกันต์อย่างงดงามยิ่ง ดังปรากฏในพระราชนิพนธ์บางตอนว่า

บทที่ 9	สนับเพลาเซองเรื้อยสอด	ทรงกระสัน
	ภูษิตทรงหางหงส์	จีบห้อย
	ฉลององค์ตาดหิรัญ	เจียรบาด รัตแฮ
	เข็มขัดเพชรพร้อยสร้อย	ถักทอง

บทที่ 10	สงวาลเนาวรัตน์เรือง	จินดา
	วลัยวลีสวมสอง	หัตถ์ข้าง
	ปะระหล้าผูกเครื่องนา	นารูป สัตว์แฮ
	กรบาทฉลาดแสร้งสร้าง	สบสรรพ

การแต่งกายของเจ้านายที่จะโสกันต์ให้งดงามถูกต้องตามประเพณีนั้นนับเป็นเรื่องสำคัญยิ่ง เพราะถือเป็นการแสดงพระเกียรติยศให้ปรากฏด้วย เมื่อแต่งพระองค์เรียบร้อยแล้ว จะเสด็จขึ้นเกยรอลงเสลี่ยง เจ้าพนักงานกรับจะรัวกรับ เมื่อพนักงานแตรเป่าแตรหนึ่งครั้ง เป็นสัญญาณว่าเจ้านายที่จะโสกันต์ลงเสลี่ยง เมื่อแตรครั้งที่สองดังขึ้นให้กราบถวายบังคม เจ้าพนักงานบัณฑิตจะวิ และกรับจะประโคมเสเสียง เมื่อแตรครั้งที่สามดังขึ้น เป็นสัญญาณให้ขบวนแห่เริ่มเคลื่อนขบวน ดังความว่า

บทที่ 14	กระท่งแตรอีกครั้งครบ	ตรยวาร
	เต็อนกระบวนคลาจรล	รวดผ้าย
	พิณพาทย์แซ่บรรสาน	ซ้องสับท์
	คลี่กระบวนเยื้องย้าย	ยาตรพล

จะเห็นได้ว่าการอรรถาธิบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นทรงให้รายละเอียด ทำให้มองเห็นภาพขั้นตอนต่าง ๆ อย่างชัดเจน

จากนั้นจะทรงบรรยายถึงผู้เข้าร่วมประกอบในขบวนแห่ รวมทั้งหน้าที่และการแต่งกายอย่างครบถ้วน ทรงให้รายละเอียดเกี่ยวกับการละเล่นของหลวงในขบวนแห่ว่าประกอบไปด้วย โมงครุ่ม กระอู้วแทงควาย แทงวิไส และการเล่นสิ่งโต

ขบวนแห่หน้าพระราชยานกง ถึงเกยหน้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ซึ่งเป็นสถานที่ประกอบพิธีเจริญพระพุทธมนต์ของพระสงฆ์ทั้งสามวัน และโสกันต์ ในวันที่สี่เจ้านายที่จะโสกันต์ก็จะเสด็จมาในขบวนแห่ทั้งไปและกลับเช่นนี้จนครบสามวัน เพื่อมาสดับพระพุทธมนต์

ในวันที่สี่ ซึ่งเป็นวันโสกันต์ ก็จะมีขบวนแห่ไปสู่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทแต่เช้าตรู่ เมื่อถึงฤกษ์อันเป็นมงคล โหระจะเป็นผู้ถวายพระฤกษ์จรตพระกรรบิดพระกรรไกร ดังความว่า

บทที่ 54	แห่โดยรถเยศห้อง	ถนนใน
	สู่ดุสิตปรา	สาทแพรว
	ดลฤกษ์ลั่นฆ้องไชย	พินพาทย์
	ทรงจรตกนนไกรแล้ว	เสร็จเข้าที่สรง

หลังจากนั้นก็เจ้านายที่เสร็จจากการโสกันต์แล้ว จะทรงสรงน้ำดังความว่า

บทที่ 55	น้ำหล่งจากปากหัง	สี่สัตว์ ซ่าแฮ
	เหล่าพระชัตติยวงษ์	ใหญ่ห้อม
	รดน้ำเจริญสวัสดิ์	ทุกพระ องค์ंना
	พราหมณ์พรังสงฆ์พร้อมน้อม	อวยผล

จากพระราชนิพนธ์ตอน “น้ำหล่งจากปากหัง สี่สัตว์ ซ่าแฮ” นี้แสดงให้เห็นว่าการโสกันต์ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบรรยาย น่าจะเป็นการโสกันต์พระราชพิธีใหญ่ ที่มีการจำลองเขาไกรลาส เพื่อให้เจ้านายที่โสกันต์ได้สรงน้ำจากปากของสัตว์ที่จำลองขึ้นประดับเขาไกรลาสได้แก่ ราชสีห์ ช้าง โคและม้า ซึ่งจะสร้างให้มีขนาดใหญ่พอสมควร สามารถพ่นน้ำที่ไหลลงมาจากเขาไกรลาสอันเป็นที่ประทับของพระอิศวร พระเป็นเจ้าที่สำคัญองค์หนึ่งในศาสนาพราหมณ์ ด้วยพระราชพิธีโสกันต์เป็นคติความเชื่อและประเพณีที่ไทยรับมาจากศาสนาพราหมณ์ เมื่อมีการโสกันต์พระเจ้าลูกเธอที่ดำรงพระอิสริยยศเจ้าฟ้า ก็สมมุติให้เจ้านายผู้ใหญ่พระองค์หนึ่งเป็นพระอิศวร เสด็จมาเป็นประธานในพิธีและประทานพรให้มีความเจริญรุ่งเรือง

สำหรับการจัดสร้างเขาไกรลาสจำลองนั้น Pramoj, M.R. (2001, p.74) ได้บรรยายภาพไว้ในวรรณกรรมเรื่อง “สี่แผ่นดิน” โดยให้ “พลอย” ตัวละครเอก เป็นผู้เล่าเรื่อง ดังความว่า

ยิ่งใกล้วันมีงานเข้าไปอีก ทั้งพลอยและช้อยก็อดรอนทนไม่ไหว กลางวันว่าง ๆ ก็ต้องชวนกัน เล็ดลอดหนีจากตำหนัก แล้วออกทางประตู ย่ำค่ำไปดูเขาสร้างเขาไกรลาสที่ข้าง ๆ พระที่นั่งอัมรินทร์ เริ่มดูตั้งแต่ เขาไกรลาสนั้นยังเป็นโครงไม้ไผ่สาน จนถึงเวลาที่เขาเอาแผ่นดินบุกหุ้ม แล้วทาสีให้เหมือนศิลาจริง ๆ ทุกครั้ง ที่ไปดูก็จะเห็นเขาไกรลาสอันเป็นที่สร่งน้ำหลังโสกกันตั้นนั้นผิดตาไปทุกครั้ง จนในที่สุด เมื่อใกล้วันงานเข้า มณฑปใหญ่ยอดเขาก็ก่อสร้างเสร็จ บุษบกที่สร่งก็เสร็จลงข้าง ๆ กัน เจ้าพนักงาน เริ่มใส่ต้นไม้ต่าง ๆ และต่อท่อน้ำพุในเขา และกั้นราชวัตรปักษีด้วยรอบ บริเวณเขาไกรลาส

นอกจากนั้น Pramoj, M.R. (2001, p. 76-77) ยังให้ “พลอย” บรรยาย ฉากและบรรยากาศของเขาไกรลาสในยามค่ำคืน ว่ามีความงดงามอย่างในเทพนิยาย ดังความว่า

พอตกค่ำถึงเวลาเริ่มจุดไฟ ทั้งช้อยและพลอยก็ไม่มีตาสำหรับจะดู ที่อื่นนอกจากที่เขาไกรลาส เดินวนกันอยู่ไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย จนนับรอบไม่ถ้วน เพราะเวลากลางคืนและแสงไฟที่ประดับประดาไว้ ได้เปลี่ยนสภาพเขาไกรลาส ที่ทำด้วยไม้ไผ่และตึกบุก ให้กลายเป็นเขาไกรลาสในเทพนิยายไปจริง ๆ ต้นไม้ต่าง ๆ ที่ปลูกไว้บนเขาดูระยิบระยับไปด้วยดอกไม้ที่ถูกแสงไฟและลูกแก้ว สีต่าง ๆ ที่แว่นไว รูปภาพต่าง ๆ ถูกแสงไฟเข้าก็กลับมีชีวิต ไม่ว่าจะเป็นรูป เทวดาหรือรูปสัตว์ที่เรียงรายอยู่ทั่วไป ตามเชิงเขาไกรลาสนั้นทำเป็นคูกา แต่ละคูกาก็ตั้งตึกตาไขกกระดิกตัวเคลื่อนไหวได้เหมือนคนจริง ๆ แต่ละคูกาก็แสดงเรื่องต่าง ๆ มีรามเกียรติ์บ้าง อิเหนาบ้าง สังข์ทองบ้าง จับเอา ตอนใดตอนหนึ่งมาแสดง ซึ่งแสดงเป็นภาพด้วยตึกตากลซ้อยไม่รู้จบ...

เมื่อเสร็จจากการสร่งน้ำแล้ว เจ้านายที่เข้าพระราชพิธีโสกกันตักก็จะทรง เปลี่ยนเครื่องทรงเพื่อออกมาถวายเครื่องบริหารแด่พระภิกษุสงฆ์ พระสงฆ์ถวาย อติเรกแล้วลากลับ ต่อจากนั้นก็จะมีขบวนแห่กลับเพื่อรอเวลาสมโภช ณ พระที่นั่งไพศาล ทักษิณในเวลาเย็น ดังความว่า

บทที่ 60	ยามเย็นสุริยเยื้อง	ยอแสง
	สมโภชบนไพศาล	ที่นั่งเจ้า
	ตั้งเปลี่ยนขบวนแปลง	ทวนกลับ มานา
	ขบวนแห่แพร่พร้อมเข้า	ชนัดกรม

การสมโภชนั้น คือการเวียนเทียนสมโภชนั่นเอง เมื่อได้ฤกษ์โหระลัน ฆ้องเป่าสังข์ พราหมณ์จะเบิกแว่นเวียนเทียน เวียนไปครบ 3 รอบก็เปลี่ยนผ้าคลุมบายศรี ให้ผู้ที่จะโสกันต์ถือไว้ แล้วเวียนเทียนต่ออีก 2 รอบ รวม 5 รอบ จึงทำพิธีดับเทียน ขณะที่เวียนนั้นพราหมณ์จะร่ายพระเวทไปด้วย เมื่อสมโภชเสร็จก็เป็นอันเสร็จพิธี ดังความในพระราชนิพนธ์ที่กล่าวถึงการสมโภชเวียนเทียนว่า

บทที่ 62	ชีพ้อจุดแว่นให้	ส่งยวน วงนา
	พระประยูรวงษรยง	รอบล้อม
	ห้ารอบครบดับทวน	จรุณกระแจะ เจริณา
	นาพิกน้าน้ำน้อม	อวยชย

จากนั้นก็เสด็จกลับโดยขบวนแห่จากพระที่นั่งไพศาลทักษิณ สู่วังพระราชวัง ที่ประทับ ก็เป็นอันเสร็จพิธี และมีการพระราชทานทรัพย์แก่ผู้เกี่ยวข้องในพระราชพิธี ทุกคนมากน้อยตามลำดับความสำคัญของหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ดังความว่า

บทที่ 52	สวดมนต์จบเสร็จตั้ง	ขบวน กลับแฮ
	การแห่เล่นงานปาน	ก่อนนั้นน
	แจกเงินตรวจจำนวน	เกณฑ์แห่
	ตามลดหล่นชั้นชั้น	ชวาคี

ส่วนพระเกศาจากการโสกันต์นั้น วันรุ่งขึ้นก็อัญเชิญไปลอยแม่น้ำ เป็นอันเสร็จพระราชพิธีโสกันต์

4. การแต่งกายในพระราชพิธี

จากพระราชนิพนธ์โคลงฉันท์เรื่องโสกันต์ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 5 นี้ สะท้อนภาพด้านการแต่งกายซึ่งเป็นธรรมเนียมนิยม ของบุคคลกลุ่มต่าง ๆ คือ การแต่งกายของเจ้านายที่จะโสกันต์ การแต่งกายของผู้เข้าร่วมขบวนแห่โสกันต์และการแต่งกายของบุคคลทั่วไป โดยมีรายละเอียดดังนี้

4.1 การแต่งกายของเจ้านายที่จะโสกันต์

การแต่งกายหรือการฉลองพระองค์ของเจ้านายเพื่อที่จะเข้าโสกันต์นั้น เป็นสิ่งที่ได้รับการดูแลและใส่ใจอย่างพิถีพิถัน สวยสดงดงามและละเอียดลออเป็นพิเศษ เพราะจะเป็นเครื่องแสดงถึงพระเกียรติยศ และสถานะของเจ้านายพระองค์นั้น ๆ อย่างชัดเจน นอกจากนี้ยังมีการผลัดเปลี่ยนฉลองพระองค์เพื่อเข้าพิธีอีกหลายเพล

การฉลองพระองค์เพื่อร่วมขบวนแห่ไปสดับพระธรรม ดังความปรากฏว่า

บทที่ 9	สนับเพลาของเรือยสอด ภูษิตทรงหางหงษ์ ฉล่ององค์ตาดหิรัญ เข็มขัดเพชรพ้อยสร้อย	ทรงกะสนน จีบห้อย เจียรบาด ถักทอง
บทที่ 10	สงวาลเนาวรัตน์เรือง วลัยวลีสวมสอง ปะวะหล่ำผูกเครื่องนา กรบาทฉลาดแสร้งสร้าง	จินดา หัตถ์ข้าง นารูป สัตว์แธ สบสรรพ
บทที่ 11	พระนวมประดับล้วน บานพับต้นเข็มพันธ์ ทรงกั๊วประกอบทึค พิศเพรอกเพรอกพริ้งแมน	หลากวิจิตร ผูกแหนั้น งามเลิศ อมร
บทที่ 12	ทรงกระบองเพชรน้อย เชื้อพระวงษ์รับพระกร ขึ้นเกอยกระบวนดา เสียงกรับรวรเราให้	ราชา วดีเอย สู้ไท้ ดยรดาช ประนม

โคลงต้นพระราชนิพนธ์ทั้งสี่บทข้างต้นนั้น แสดงให้เห็นถึงความ

สวยงามงดงามของฉล่องพระองค์เจ้านายที่จะโสกันต์ได้เป็นอย่างดี ทั้งสนับเพลาที่ประดิษฐ์ชายเลื้อย ทรงนุ่งภูษาแบบหางหงส์คือปล่อยทิ้งหางลงมาอย่างสวยงามด้วยผ้าเยียรบับ คือผ้าที่ทอด้วยไหมสีควบกับไหมเงินไหมทองหรือแล่งเงินแล่งทอง ยกเป็นลายดอกถี่เป็นทองมากมีพื้นไหมน้อย ส่วนฉล่ององค์ หรือฉล่องพระองค์ (เสื้อ) เป็นผ้าตาด ซึ่งก็คือผ้าชนิดหนึ่ง ทอด้วยไหมควบกับเงินแล่งหรือทองแล่งจำนวนเท่ากัน จะเรียกชื่อตามลักษณะของลายเช่น ตาดลายคดกริช ตาดตาดักแตน ถ้ามีไหมปักทับลงไปอีกเป็นดอก ๆ เรียกว่า ตาดตระกำไหม เป็นต้น จะเห็นได้ว่าเฉพาะเสื้อ สนับเพลา และผ้านุ่งของเจ้านายที่จะโสกันต์ ก็มีความงดงาม อลังการอย่างยิ่ง ในบทต่อ ๆ มาก็น่าจะทรงบรรยายถึงเครื่องประดับต่าง ๆ เช่น สงวาล วลัย(กำไลมือ หรือทองกร) ปะวะหล่ำ พระนวม กรบาท เขี้ยว เป็นต้น ซึ่งเครื่องทรงต่าง ๆ เหล่านี้ ก็จะประดิษฐ์อย่างงดงามยิ่งนัก เพื่อเจ้านายที่จะโสกันต์ได้ทรงเครื่องอย่างสมพระเกียรติ เมื่อเจ้านายพระองค์น้อยทรงเครื่องแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเปรียบเทียบว่ามีความงามดังเทวดา (อมร หมายถึง ผู้ไม่ตาย คือเทวดา นั่นเอง)

ในบทที่ 12 มีอุปกรณ์ประกอบการฉลองพระองค์ในพระราชพิธีโสกันต์ที่น่าสนใจคือ “ทรงกระบังเพชรน้อย ราชาวดีเอย” คำว่า “กระบังเพชร” นั้น Royal Institute (2013, p. 47) ให้ความหมายว่า “น. ใบตาล ที่ขมวดปลายลง อักษร สำหรับใช้ในพิธีตรุษและ โจนจุก, ตะบองเพชร ก็เรียก.” ทั้งนี้ Diskun (cited in Navikcheevin 1975, p. 8) ได้ประธานความเห็นว่

“กระบังเพชร: ทำด้วยใบลาน พับและสานยอดเป็นรูปคล้าย ห้วนก ถือว่กระบังเพชรเป็นอาวุธของท้าวเวสสุวัณ กันภัยอันตรายจากภูตผี หรือจากสิ่งอัปมงคลอื่น ๆ ได้ เดิมนั้นท้าวเวสสุวัณถือกระบังเพชรที่ทำด้วยต้นตาล คนมาจินตนาการเกลียวรอบต้นตาลใหม่ โดยทำเป็นกระบังแบบมีเกลียวแทน เวลาเห็นรูปท้าวเวสสุวัณ จึงมักเห็นว่ถือกระบังเกลียว”

แต่ในโคลงต้นบทนี้ กล่าวถึงเนื้อความตอนดังกล่าวว่ “กระบังเพชรน้อยราชาวดี” ซึ่งก็น่าจะเป็นการทำกระบังเพชรด้วยวัสดุที่คงทนถาวร แล้วลงยาราชาวดีซึ่งเป็นการลงยาชนิดหนึ่งสำหรับเคลือบทองให้เป็นสีต่าง ๆ เช่น เขียว แดง ฟ้า ซึ่งถือเป็นของสูง

การฉลองพระองค์หลังจากโสกันต์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระอรรถาธิบาย ไว้ดังนี้

<p>บทที่ 57</p> <p>ยามร้อนเร่งรัดให้</p> <p>ภูษิตทรงดวงมลาย</p> <p>กัญญุกอย่างเทศทรง</p> <p>ทรงสอดสะอิ่งสร้อย</p>	<p>แต่งองค์ เจ้าแเส</p> <p>รักร้อย</p> <p>ขนบย่ง อย่างนา</p> <p>สูตรสาย</p>
<p>บทที่ 58</p> <p>พระนวมเนาวรัตน์เรือง</p> <p>เข็มขัดเจียรบาทลาย</p> <p>มาลายอดราชาวดี</p> <p>ชนกระวิกพยมเพ็้อย</p>	<p>มณี สวมแเส</p> <p>มลิเล็้อย</p> <p>หุ้มตาด</p> <p>ฟ่องลม</p>

มีข้อสังเกต คือ ในโคลงต้นบทที่ 9 เขียนว่ “เจียรบาท” ส่วนในบทที่ 58 เขียนว่ “เจียรบาท” ซึ่งภาษาปัจจุบันคือ “เยียรบับ” หมายถึง ผ้าซึ่งทอด้วยทองแล่งกับไหมแต่มีไหมน้อยกว่, ส้ารบับ ก็เรียก นอกจากนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงบรรยายว่ หลังจากโกนจุกมาเป็นทรงอย่างต่างประเทศ (น่าจะเป็นประเทศตะวันตก-ผู้วิจัย) แล้ว เจ้านายผู้โสกันต์จะสวมมาลา (หมวก)

ยอดราชาวดี และประดับด้วยขนนกการวิก นับเป็นการแสดงภาพการทรงเครื่อง ในการพระราชพิธีโสกันต์ของเจ้านายองค์น้อย ที่จะทรงเจริญวัยสู่ความเป็นผู้ใหญ่ ได้อย่างชัดเจนและงดงามยิ่ง

4.2 การแต่งกายของผู้เข้าร่วมขบวนแห่โสกันต์

ผู้ที่เข้าร่วมขบวนแห่นั้น จะนุ่งห่มแตกต่างกันตามเพศ วัย หรือ บทบาท หน้าที่ ในกระบวนแห่ ดังนี้

บทที่ 15	นำหน้าถือธงช้าง	เดอรกลาง
	ผมหยิกกายดำกล	หมึกหม้อ
	เสื้อก๊ากสนอบกาง	เกงสุก จั๊นา
	ปิ่นใหญ่ลากล้อมล้อ	คู่แข่ง

จากโคลงต้นบทดังกล่าวนี้ กล่าวถึงเจ้าพนักงานถือธงช้างเผือก (ธงชาติไทยในขณะนั้น ซึ่งจะปรากฏรายละเอียดในข้อ 7 ธงชาติไทยในสมัยรัชกาลที่ 5) และเสื้อที่เรียกว่า “สนอบ” คือเสื้อที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานใช้นุ่งห่ม เฉพาะในพระราชพิธี โดยเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว หรือในเวลารับแขกเมือง เป็นต้น สวมเสื้อก๊ากทับและสวมกางเกงสีสุกแจ่มจ้า

บทที่ 16	มหาดเล็กเด็กเด็กพื้น	บุตรขุน นางเฮ
	เสื้อขาบกางเกงแดง	หมวดกั้ง
	ลากปิ่นวิงชุลมุน	แข่งคู่ คยงนา
	โสฬสล้วนถ้วนทั้ง	หาบดิน

เนื้อความตอนนี้เป็นคำอธิบายถึงการแต่งกายของทหารมหาดเล็ก เด็ก ๆ ซึ่งเป็นบุตรของขุนนางที่นำเข้ามาฝากตัวฝึกรับราชการสนองพระเดชพระคุณ ซึ่ง ก็จะได้เข้าร่วมขบวนแห่ โดยสวมเสื้อสีขาบ คือสีน้ำเงินแก่อมม่วงและนุ่งกางเกงสีแดง

บทที่ 17	ต่อนั้นพิณพาทยชนน	หนึ่งวง
	นุ่งม่วงแต่งกายิน	อะเคื้อ
	เข็มขัดคาดเหน็บคง	ปลายดาบ ปินนา
	ผ้าโพกหมวกเสื้อล้วน	ใหม่ทำ

ในบทนี้กล่าวถึงการแต่งกายของเจ้าพนักงานพิณพาทย์ ที่นุ่งผ้าม่วง อย่างงดงาม และมีเข็มขัดคาดเหน็บด้วยดาบปลายปิ่น มีทั้งโพกผ้าและหมวกซึ่งล้วนแต่ เป็นของใหม่ทั้งสิ้น

บทที่ 18 ถัดถึงตรุณผู้ นายดาบออกเดอรนา เลวยี่สิบสี่ประมาณ ล้วนว่องไวหู้ รั บทที่ 19 นุ่งห่มศรีมหาดไซ ถือสนยเด้อยีน กนนซีพคาคตทุกคน บุตรมาตยผู้น้อยผู้ โคลงตันสองบทนี้	ทวยหาญ หนึ่งผู้ ตกแต่ง กายนา เล่ห์ปีน มววมน รบร้อย เป่าแก้ว พร้อมนา ใหญ่หลาย จะกล่าวถึงผู้ที่แต่งเป็นทหารเลว (พลทหาร)
---	---

ซึ่งเป็นหนุ่มรุ่น ๆ ประมาณ 24 คน โดยมีนายดาบเดินนำหน้าหนึ่งคน ผู้ที่แต่งกายเป็นทหารเลวนี้น่าก็เป็นบุตรของเสนาอำมาตย์ทั้งผู้น้อยและผู้ใหญ่ทั้งสิ้น

จากข้อความ “นุ่งห่มศรีมหาดไซมววมน” ก็คือ นุ่งห่ม “สีมหาดไทย” นั้นเองสำหรับสีมหาดไทย นั้นมีความเป็นมาที่น่าสนใจ ปรากฏในหนังสือ “100 ปี มหาดไทย” (Ministry of Interior, 1992, pp. 93-94) ว่า

เรื่องเกี่ยวกับสีประจำกระทรวงมหาดไทย ยังมีที่น่ารู้อีกประการหนึ่งเกี่ยวกับคำที่คนโบราณนิยมเรียกสีเขียวแก่ว่า “สีมหาดไทย” ทั้งนี้มีความเป็นมาสืบเนื่องจากประมาณปี พ.ศ. 2413 ภายหลังจากมีเครื่องแบบสำหรับแต่งตัวทหารมหาดเล็กขึ้นในราชสำนักแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริให้มีเครื่องแบบสำหรับฝ่ายพลเรือนแต่งเข้าเฝ้าในเวลาปกติด้วย โดยให้แต่งเสื้อแพรสีต่าง ๆ กัน คือ

- เจ้านายใส่สีไพล
- ขุนนางกระทรวงมหาดไทย ใส่สีเขียวแก่
- กลาโหม ใส่สีลูกหว่า (สีครามเจือแดง)
- กรมท่า (กระทรวงการต่างประเทศ) ใส่สีน้ำเงินแก่ (ที่เรียกว่า

“สีกรมท่า” มาจนปัจจุบัน)

- มหาดเล็ก ใส่สีเหล็ก (อย่างเดียวกับสีเสื้อแบบทหารมหาดเล็ก)
- อาลักษณ์กับไพร่ ใส่สีขาว

รูปแบบเสื้อแบบพลเรือนครั้งนั้นเรียกว่า “เสื้อปัก” เป็นเสื้อปิดคอ มีชาย (คล้ายเสื้อตัวนิคแต่ชายสั้น) คาดเข็มขัดนอกเสื้อเจ้านายทรงเข็มขัดทอง ขุนนาง

คาดเข็มขัดหนังสือเหลือง หัวเข็มขัดมีตราพระเกี้ยว นุ่งผ้าม่วงโจงกระเบนแทนสมปัก แต่เครื่องแบบพลเรือนนี้ไม่ได้บัญญัติให้ใช้ทั่วไป เป็นแต่ใครได้พระราชทานก็แต่ง ที่ไม่ได้พระราชทานก็คงแต่งตัวอย่างเดิม คือ ใส่เสื้อกระบอกผ้าขาว เจ้านายทรงผ้าม่วง โจงกระเบนคาดแพรแถบ ขุนนางนุ่งสมปักชักพกคาดผ้ากราบ แต่เครื่องแบบพลเรือน ที่ว่านี้เข้ามาเพียงปีพ.ศ. 2415 พอเสด็จกลับจากอินเดียก็เริ่มเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น

ดังนั้น คนในสมัยนั้นจึงนิยมเรียกสีเขียวแก่ว่า "สีมหาดไทย"

ถ้าใครใส่สีลูกหว้า ก็จะเรียกผู้นั้นนุ่งผ้า "สีกลาโหม" และถ้าเป็นสีน้ำเงินแก่ก็จะเรียกว่า ใส่ "สีกรมท่า" แต่มาถึงปัจจุบันยังมีที่เรียกกันติดปากก็เฉพาะ "สีกรมท่า" เท่านั้น ส่วนสีมหาดไทย สีกลาโหม สีมหาดเล็ก ไม่เป็นที่รู้จักกันแล้ว

จากข้อมูลที่ปรากฏ "สีมหาดไซ" ก็คือสีเขียวแก่ โดยกลุ่มผู้แต่งกาย เป็นทหารเลวนั้นจะคาด "กันซีพ" ซึ่งก็คือ สายห้อยใช้สะพายเฉวียงบ่า 2 ข้าง หรือ ข้างเดียวก็ได้ มีกระเป่าแก่ปักคาดโดยจะถือปิ่น "ช่นยเดอร์" ไว้ด้วย

บทที่ 20	เด็กเด็กแต่งเช่นเชื้อ	ชาวชวา ชัดเฮย
	สร้งนุ่งสนอบลาย	ดอกพร้อย
	โพกผ้าขาบแก่ปรา	กฎเทศ แยกแฮ
	หอกคู่อ้อยคล้อยคล้อย	ประจำ
บทที่ 21	อีกพวกแต่งแจกกี	กลแขก ชาวแฮ
	เปลี่ยนเชื้อเปนศรีดำ	เหล่าล้วน
	เหน็บกฤษชวาแปลก	เปลี่ยนพวก กนนพ้อ
	เหล่าละสามสิบถ้วน	ทบเข้าแถวจรัญ

โคลงสองบทนี้ เป็นการแต่งกายของเด็กที่แต่งเป็นแขกชวา 2 พวกด้วยกัน พวกแรกนั้น นุ่งสร้งสวมเสื้อลาย โพกผ้าสีขาบแก่และถือหอกคู่อ้อย ส่วนพวกที่สองนั้น นุ่งสร้งเช่นเดียวกันแต่เสื้อเป็นสีดำและเหน็บกริช ทั้งสองพวกนี้มีจำนวนพวกละ 30 นาย รวมเป็น 60 นาย

บทที่ 22	แต่งเหล่าตำรวจน้อย	นุ่งศรี ขยวเฮย
	เสื้อเสตวรประคตพนน	ผูกหมั้น
	โพกผ้าทับทิมมี	ชลิบมาศ
	หวายมัดหวายเส้นขันน	คู่คอง
	ต่อมาเป็นการบรรยายขบวนของเด็กที่แต่งกายเป็นตำรวจ นุ่งผ้า	

สีเขียวสวมเสื้อสีขาว (เศวต) มีผ้าสำหรับคาดเอวผูกทับเครื่องแบบ และโปกผ้าสีทับทิม (ชมพูแดง)

บทที่ 25	คู่คยงทวาทศล้าน	คัดเลือก คู่แฮ
	ปุมนุ่งเข็มขาบกลาง	จ่ายเสื้อ
	โปกขลิบคาดเข็มขัด	ทองถัก
	พื้นผ่ามาตย์ชั้นนเชื้อ	ตระกุก

เป็นภาพของนางคู่เคียง 12 นาง ซึ่งแต่ละนางนั้นต่างก็นุ่ง “ผ้าปุม” ซึ่ง Chanthawit (1999, p. 3770) เรียบเรียงไว้ในหนังสือ สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง เล่ม ๘ ว่า “ผ้าปุม คือ ผ้าไหมมัดหมี่แบบเขมร ลายเกิดจากการทอไหมสีต่าง ๆ ที่มัดแล้วย้อมให้เกิดลายทำนองเดียวกับทอผ้ามัดหมี่ของทางภาคอีสาน” ส่วนเสื้อนั้นจะเป็นผ้า “เข็มขาบ” Chanthawit (1999, p. 3770) เรียบเรียงไว้ว่า “เข็มขาบ” หรือ “ผ้าเข็มขาบ” ซึ่ง คือผ้าที่ทอด้วยไหมทอง ด้วยการเอาเงินแผ่น่าไหล่ทองแล้วหุ้มเส้นไหมกับไหมสี ยกเป็นลายริ้วเห็นลายทองกับลายพื้นเท่ากัน บางทีมีไหมเงินทอแซมด้วยภาษาเปอร์เซียมีคำ Kimkhab แปลว่า ผ้าทอง ผ้าเข็มขาบมีทั้งลายดอกสะเทิน ลายก้านแย่ง และริ้วขอ นอกจากนั้นแต่ละนางจะโปกผ้าขลิบด้วยทอง และเข็มขัดที่ทำจากทองถัก แต่ละนางที่ได้รับเลือกให้มาเดินเป็นนางเคียงทั้ง 12 นางนี้ ต่างก็เป็นบุตรหลานของอำมาตย์ทั้งสิ้น

บทที่ 26	ถัดนั้นนเชอญเครื่องทั้ง	แปตนาง
	คู่คู่เซอดเครื่องยูร	ยาตรเยื้อง
	เลือกที่ผิวบางบาง	หมดจด
	ช่วยขัดขมั้นเปลื้อง	เปล่งพรรณ

บทที่ 27	นุ่งยกรศรต่างพายน	สีกน นัสนา
	สไบขลิบครุยสุวรรณ	ยาบย้อย
	หวิมมรยบภักตร์กน	กลางแสก
	ตัดเซอดปลายช้อยน้อย	หนึ่งคม

บทที่ 28	สวมสร้อยเต็มไหล่ลั่น	หลายชนิด นาพ้อ
	แหวนสอดทุกนิ้วสม	สบสิ้น
	เข็มขัดหลากหลายจิตร	จำหลัก ลายแฮ
	โย โยกพุงแปลปลิ้น	อวดงาม

จากโคลงต้นทั้ง 3 บทนี้ กล่าวถึงการแต่งกายของนางเซียวเครื่องสูง 8 นาง ซึ่งคัดเลือกมาล้วนแต่ผิวพรรณหมดจดงดงาม นุ่งผ้ายกที่มีสีแตกต่างกันไป ห่มสไบ หวีผมเรียบเสกกลาง ปลายผมตัดเซียดงอน วงหน้ากันโรยมมเป็นกรอบ แต่ละนางต่างสวมเครื่องประดับ คือสร้อยเต็มไหล และสวมแหวนทุกนิ้ว เข็มขัดก็สลักเป็นลวดลายอย่างงดงาม ซึ่งต่างก็แต่งประกวดประชันกันอย่างเต็มที่

พระราชนิพนธ์ทั้ง 3 บทนี้ นอกจากจะให้ภาพของการแต่งกายแล้วยังมองเห็นภาพทรงผมของสาวชาววังที่มาร่วมในขบวนแห่โสกันต์อีกด้วย

บทที่ 29	ข้าหลวงแถวละสี่เข้า	เดอรเปน ด้บนา
	นุ่งม่วงนุ่งลายตาม	มากม้วน
	ห่มขยวเสดบานเย็น	ไพลม่วง โสกนา
	สารวัตเพลาะซ้อณถ้วน	ทุกคน

ในบทนี้ กล่าวถึงการแต่งกายของคุณข้าหลวง (คนที่ถวายตัวเป็นข้าของพระเจ้าแผ่นดินหรือเจ้านาย) ซึ่งจะนุ่งผ้าม่วง ผ้าลาย ห่มสไบสีแตกต่างกันไป คือ สีเขียว เสด บานเย็น ไพล ม่วง และโสก เป็นต้น และกล่าวถึงสารวัตรหรือผู้ตรวจงานทั่วไปจะห่มผ้าเพลาะกันถ้วนทุกคน

เป็นที่สังเกตว่าในบทนี้ คำเรียกชื่อสีที่พระองค์ทรงใช้เรียกนั้น ต่างก็เป็นการเรียกชื่อสีจากธรรมชาติทั้งสิ้น เช่น สีบานเย็น เป็นสีของดอกบานเย็น ที่มีสีแดงอมม่วง สีไพล เป็นสีของเหง้าไพลคือสีเหลืองอมเขียว สีม่วง เป็นสีของเม็ดมะม่วง โสกหรือสีโสกเป็นสีเขียวของใบอ่อนต้นอโศก ดังนั้นนอกจากจะได้เห็นภาพของการแต่งกายของผู้เข้าขบวนแห่แล้ว ยังได้ภาพสะท้อนการเรียกชื่อสีของไทยเมื่อครั้งสมัยรัชกาลที่ 5 อีกด้วย

การทรงเครื่องของเจ้านายที่จะโสกันต์และของเจ้าพนักงานหรือผู้ร่วมประกอบขบวนแห่นั้น ต่างก็แต่งกายอย่างวิจิตรงดงาม พิถีพิถันยิ่ง ทั้งนี้นอกจากจะเป็นพระเกียรติยศของเจ้านายแล้ว ยังเป็นการเป็นการได้รับเกียรติอย่างสูงและนำภาคภูมิใจของหญิงสาวในวัง และบุตรีเสนาอำมาตย์ที่ได้รับโอกาสอันเป็นพิเศษเข้าร่วมประกอบในขบวนแห่ด้วย ดังนั้นต่างจึงต้องแต่งกายอวดรูปโฉมกันให้งดงามที่สุด นอกจากนั้น ผู้ชมขบวนแห่โสกันต์สองข้างทางที่ขบวนผ่านไปนั้น ก็น่าจะมีอิทธิพลที่ทำให้ผู้เข้าร่วมขบวนต้องแต่งกายให้พิถีพิถันมากขึ้นไปอีก เพราะต้องตกเป็นเป้าสายตาและเป็นประเด็นในการวิพากษ์วิจารณ์ของผู้ชมสองข้างทางเอาได้ ดังเช่น พระราชวิจารณ์ต่อไปนี้

บทที่ 50	ผู้ใหญ่ใส่แว่นจ้อง	จักขม
	ดูแต่ดูเจ้ามอง	โนนนี่
	องคนั้นนแนงามสม	นี่ซัด ไปนา
	ดูจุกจิกจู้จี้	บ่นพลาบ

ภาพขบวนแห่ และการแต่งกายของผู้ประกอบขบวนในพระราชพิธีโสกันต์ “ทูลกระหม่อม” ในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น Pramoj, M.R. (2001, pp. 75-76) ได้ประพันธ์เก็บภาพไว้นเรื่อง “สี่แผ่นดิน” โดยผ่านสายตาของ “พลอย” ตัวละครเอกของเรื่อง ได้อย่างมีชีวิตจิตใจ ดังความว่า

...ต่อจากนั้นไป พวกผู้หญิงที่ดูแห่ชูชบกันด้วยความสนใจ และสะกิดกันให้ดู จุดที่สนใจก็คือเด็กผู้ชายเล็ก ๆ สองคนแต่งตัวสวยงาม ถือขนนก การเวกเสียงกระซิบกันว่า “น่ารัก” หรือ “น่าเอ็นดู” ตั้งอยู่ทั่วไป แล้วจึงถึงนางมยุรฉัตรอีกคู่หนึ่งแต่งกายนุ่งยกจีบห่มผ้านาง ประดับอาภรณ์เครื่องทองของจริง เดินถือหางนกยูงตามติด ๆ มาด้วยเด็กผู้หญิงอีกคู่หนึ่ง แต่งกายคล้าย ๆ กัน แต่ในมือถือกิ่งไม้เงินไม้ทองแล้วจึงถึงพระยานมาศ อันมีทูลกระหม่อมประทับอยู่ แต่งองค์ด้วยเครื่องเพชรล้วนต้องแสงแดดตอนบ่าย เป็นประกาย ทุกคนที่คอยดูแห่อยู่ อดอุทานมิได้ว่า “งามจริง!”

4.3 การแต่งกายของบุคคลทั่วไป

บุคคลทั่วไป ที่ปรากฏในโคลงต้นเรื่องโสกันต์ พระราชินีพินธ์ิ ในรัชกาลที่ 5 คือบุคคลที่มาชมขบวนแห่โสกันต์ ทั้งนี้อาจจะเป็นพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการบริวารในราชสำนัก ที่ได้มีโอกาสเกี่ยวข้องกับขบวนแห่ มิได้หมายถึงประชาชนทั่วไป เพราะประชาชนทั่วไป คงจะไม่มีโอกาสเข้าไปในเขตพระราชฐานเพื่อรับชมการแห่โสกันต์ได้

การแต่งกายของบุคคลทั่วไปที่ปรากฏจากเรื่อง มีดังนี้

บทที่ 45	คนสวยผมแสดไม้	ผจงสอย
	ซีฟิ่งยัดหยาดน้ำมัน	ลูบไล้
	กนหนหน้าเกบเป็นรอบ	วงรยบ
	ตัดเชอตผมท่ายให้	อ่อนปลาย

ในโคลงต้นพระราชินีพินธ์ิบทนี้ กล่าวถึงทรงผมของผู้หญิงที่มาชมขบวนแห่ โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงบรรยายได้อย่างชัดเจน

ถึงผู้หญิงหน้าตาดีที่ใช้ไม้สอยผม เสยผมขึ้นไป แล้วหวีผมแฉกกลาง ใช้ขี้ผึ้งหรือน้ำมัน
ลูบไล้ให้ผมเป็นเงางามและอยู่ทรง ผู้หญิงสมัยนั้นจะนิยมกันหน้าเก็บผมเพื่อให้งามหน้า
เป็นกรอบที่เด่นชัด ส่วนปลายผมจะตัดให้งอนปลาย แลดูอ่อนสลวย ทั้งนี้สอดคล้องกับ
การศึกษาของ Chalachol (n.d., online) เรื่องวิวัฒนาการทรงผมในประวัติศาสตร์ไทย
ซึ่งกล่าวถึงทรงผมสมัยรัชกาลที่ 5 ว่า

เมื่อเข้าสู่สมัยรัชกาลที่ 5 ได้เสด็จไปต่างประเทศหลายครั้งจึงได้รับ
อิทธิพลทางตะวันตกเข้ามา ได้โปรดให้เปลี่ยนการไว้ผมจากทรงมหาดไทยมาไว้ผมยาว
แล้วตัดแบบฝรั่งด้วย ชายส่วนใหญ่เลิกไว้ทรงมหาดไทยมาไว้ผมยาวขึ้นแล้วตัดอย่าง
ฝรั่งมีทั้งหวีแฉกและหวีเสย ส่วนสตรีในราชสำนักเลิกไว้ผมปักแต่เปลี่ยนมาไว้ผมยาว
ประป่าแทน ลักษณะคือไว้ผมยาวลงมาบริเวณต้นคอและจับด้วยน้ำมันตานีหอม
ด้านหน้าหวีเสยขึ้น แฉกกลางและทัดเส้นผมบริเวณด้านข้างของศีรษะ การไว้จอนสองข้าง
ใบหูเริ่มหายไป วิวัฒนาการทรงผมมีการพัฒนาไปอีก รวมถึงร้านตัดผมที่มีหลักฐานว่า
เกิดขึ้นครั้งแรกในสมัยรัชกาลนี้เช่นกัน

บทที่ 46	นุ่งผ้าขัดไหมโง้ง	เงายับ
	สีหล่มขาวม้าลาย	ล่อนย้อม
	จำปาแก้ดำทับ	แดงฉาด
	พาเพื่อนพวกพ้องพร้อม	กรีดกรอ

ภาพสะท้อนที่ได้รับจากโคลงต้นบทนี้ คือการแต่งกายของผู้หญิง
ที่มาชมกระบวนแห่ ที่นุ่งห่มด้วยผ้าไหมที่ซักรีดมาจนกลีบโง้ง ลายสีเหลืองเหมือน
ผ้าขาวม้า สวมเสื้อสีจำปาแก้ ห่มสไบแดงทับ จะเห็นได้ว่า โคลงต้นบทดังกล่าวนี้นอกจาก
จะแสดงให้เห็นถึงวิธีการแต่งกายที่งดงามแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นภาพถึงความเป็นพิเศษ
หรือโอกาสพิเศษที่ชาววังต่างรอคอย แม้ว่าจะมิได้มีเป็นประจำก็ตาม แต่เมื่อใดที่มีการ
แห่โสกันต์ ก็จะต้องกายอย่างสวยงามไปร่วมชมพิธีด้วย

การแต่งกายของเจ้านายที่จะโสกันต์ การแต่งกายของผู้เข้าร่วม
ขบวนแห่โสกันต์ และการแต่งกายของบุคคลทั่วไป จากที่ปรากฏในโคลงต้นเรื่องโสกันต์
พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 5 จึงนับเป็นภาพสะท้อนธรรมเนียมนิยมของการแต่งกาย
เพื่อเข้าร่วมพระราชพิธีโสกันต์ในสมัยนั้นได้เป็นอย่างดี

5. การจัดริ้วขบวนแห่

การจัดริ้วขบวนแห่ นับเป็นส่วนประกอบสำคัญยิ่งสำหรับการพระราชพิธี

โสกันต์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำริจะจัดการพระราชพิธีโสกันต์ ก็ทรงกล่าวว่า “ปางทรงดำริให้ แห้โส กันต์แฮ” เพราะการแห่งนั้นเป็นเรื่องใหญ่ จะมีการตั้งริ้วขบวนแห่เพื่อนำเจ้านายที่จะโสกันต์ไปสดับการเจริญพระพุทธมนต์ ทั้งไป และกลับถึง 3 วัน ดังความปรากฏว่า

บทที่ 53	สามนวนตั้งงสอดซ้อง	พุทธมนต์
	โดยขนบธรรมเนียมมี	ก่อนแล้ว
	ถึงนวนสวัสดิมงคล	ศุภฤกษ์
	ยามอรุณเรืองแผ้ว	นภา

จากนั้น ในวันรุ่งขึ้นก็จะแห่ไปทำพิธีโสกันต์พร้อมทั้งแห่กลับอีกครั้งหนึ่ง รวมมีการแห่ในพระราชพิธีโสกันต์ถึง ๘ ครั้ง ด้วยกัน

ความสนุกสนานของการพระราชพิธีโสกันต์และขบวนแห่นั้น บางครั้งถึงขนาดที่ทำให้เด็กหญิง เช่น “พลอย” ที่ไปถวายตัวรับใช้เชื้อพระวงศ์ในพระราชวัง ใจเต๋นระทึกด้วยความตื่นเต้น แม้เวลาผ่านไปอีกหลายสิบปี เมื่อนึกถึง “พลอย” ก็ยังอดใจเต๋นไม่ได้ เด็กหญิงชาววังนั้นตื่นเต้นไปกับข่าวคราวความเคลื่อนไหวของพระราชพิธีโสกันต์ ก่อนจะถึงกำหนดการเสียอีก ดังที่ Pramoj, M.R. (2001, p.74) บรรยายไว้ในเรื่อง “สี่แผ่นดิน” ว่า

ก่อนจะถึงกำหนดที่จะมีงานโสกันต์ ชาวสื่อก็มักจะผ่านมาจากปากผู้ใหญ่ว่าจะมีอะไรบ้าง ใครจะได้เป็นนางสระเข้ากระบวนแห่ ใครจะถือมยุรฉัตร ใครจะได้เป็นนางเชิญเครื่องและนางพัด ท่านกำหนดให้แต่งตัวอย่างไร จะสวยหรือไม่ ต่อไปก็ถึงเรื่องทูลกระหม่อมที่จะโสกันต์นั้น จะทรงเครื่องอย่างไรบ้าง ในวันฟังสวดทั้งสาม และใน วันโสกันต์ หรือวันสมโภช และเขาไกรลาสที่จะมีในงานโสกันต์นั้น จะตบแต่งงดงามและน่าสนุกสักเพียงใด

จากบทพระราชนิพนธ์โคลงตั้งเรื่องโสกันต์นั้น ขบวนแห่จะเริ่มเมื่อเจ้านายที่จะโสกันต์ทรงเครื่องเป็นที่เรียบร้อยแล้ว หลังจากมีเสียงแตรสัญญาณเป็นครั้งที่ 3 แล้ว ขบวนแห่ก็จะเริ่มโดยมีเจ้าพนักงานถือธงช้าง ซึ่งเป็นธงชาติไทย ณ เวลานั้น นำขบวน ดังความว่า

บทที่ 15	นำหน้าถือธูชช้าง	เดอรกลาง
	หมยิกกายดากล	หมักหม้อ
	เสือกักสนอบกาง	เกงสุก จ้านา
	ปิ่นใหญ่ลากล้อมล้อ	คู่แขง

ต่อจากนั้น ก็มาถึงแถวของมหาดเล็กเด็ก ๆ ซึ่งก็จะเป็นบุตรหลานของ ขุนนางที่ฝากตัวเป็นมหาดเล็ก รับราชการตั้งแต่เด็ก แล้วจะค้นด้วยวงปีพาทย์วงหนึ่ง จึงมาถึงแถวของเด็กหนุ่มที่แต่งกายเป็นทหารเลวอีก 24 คน ตามมาด้วยเด็ก ๆ ที่แต่ง เป็นแขกชวออีก 2 พวก พวกหนึ่งถือหอกคู่ อีกพวกหนึ่งเหน็บกริช พวกละ 30 คน ต่อมาเป็นขบวนของเด็กที่แต่งกายเป็นตำรวจ ตามมาด้วยเจ้าพนักงานตรตรฝรั่ง ตรรองสังข์ บัณเฑาะว์ จนมาถึงพราหมณ์ที่โปรยข้าวตอก เดินนำพระราชยาน หรือ เสลี่ยงกง จนมาถึงพระราชยาน ดังความว่า

บทที่ 24	ฉล่องงงหามแปดไซ้	ผูกคาน
	กลดหัททองขวางโดย	เชอดกั้ง
	กรมภูษิตประจําการ	หว่างที่ นังงนา
	ชวานิเวศคองข้างทั้งง	คู่รวงง

ถัดจากนั้นจะเป็นคู่เคียงอีก 12 นาง ตามมาด้วยนางเชิญเครื่องสูงอีก 8 นาง ต่อมาคือแถวคุณข้าหลวง และสารวัตรเดินตรวจการตามมา

ระหว่างทางนั้นจะมีแถว “จิงโจ้” ซึ่งก็คือทหารหญิงยืนแถวรอรับ ขบวนเสด็จ เมื่อผ่านไปใครก็จะส่งเสียงร้อง “จิงโจ้กัด” (วันทยหัตถ์) ดังความว่า

บทที่ 31	ขบวนเดอรเป็นรบบยบคล้อย	คลาไป
	พิณพาทย์ทุกวงตี	สนั่นนก้อง
	จิงโจ้เมื่อถึงใคร	คำนับ
	เสียงจิงโจ้กัดร้อง	เร่าเร้ารุงรม

ต่อมาเป็นแถวคุณเฝ้าแก่ ซึ่งเป็นตำแหน่งข้าราชการฝ่ายในในพระราช สำนัก ที่แต่งกายเป็นระเบียบ (การมหรสพชนิดหนึ่งของหลวงที่แสดงในงานพระราชพิธี สมโภช เช่น พระราชพิธีโสกันต์) ซึ่งแต่เดิมนั้นจะใช้ผู้ชายแสดงล้วน แต่ในคราวนี้ใช้ ข้าราชการสำนักฝ่ายในซึ่งเป็นผู้หญิงเป็นผู้แสดง ดังความว่า

บทที่ 6	การเล่นทกลิ่งล้วน	ฝ่ายใน สิ้นแฮ
	พิณพาทย์รายทางวาง	ช่องแว้น
	เรงอ้วอีกแทงวิไส	ญวนหก
	ล้วนแต่หญิงแกลิ่งเหล้น	อย่างชาย

ตามมาด้วยการแสดงกระอ้วแทงควาย ซึ่งสร้างความสนุกสนานแก่คนดู อย่างยิ่ง การมหรสพในขบวนแท้เป็นลำดับต่อมาคือ เทงวิสัยและเล่นสิงโต ซึ่งการ

ละเล่นของหลวงและมหรสพในการพระราชพิธีโสกันต์นั้นมีรายละเอียดค่อนข้างมาก ซึ่งจะนำเสนอเป็นบทความในโอกาสต่อไป

ภาพบรรยากาศและความสนุกสนานที่ได้รับจากการอ่านบทพระราชนิพนธ์นี้ สอดคล้องกับบรรยากาศของพระราชพิธีโสกันต์ จากบทประพันธ์เรื่อง “สี่แผ่นดิน” ของ Pramoj, M.R. (2001, pp. 75-76) ความว่า

ต้นกระบวนแห่นั้นเป็นทหารเดินแถวเป่าแตรวง มีทหารแบกปิ่นเดินก้าวเท้าพร้อมกันได้จังหวะ เดินผ่านไปกองร้อยหนึ่งก่อน เสียงกลองใหญ่แตรวงตีเป็นจังหวะเร้าใจ ทำให้หัวใจพลอยเต้นเข้าจังหวะตาม พอเสียงกลองแตรวงไกลออกไป เสียงกลองแขกคู่หนึ่งที่น่ากระบวนหลังก็ดังใกล้เข้ามา และเสียงปี่ชวาเจ้อยแจ้วก็ดังขึ้นแทนเสียงแตรฝรั่งที่ค่อย ๆ เบาลง มีขุนนางเดินประนมมือเป็นคู่เคียงเป็นคู่ ๆ ถัดจากนั้นไปถึงคู่แห่มหาดเล็กเดินเป็นคู่ ๆ เช่นเดียวกัน ที่มาเข้ากระบวนแห่ ตามติด ๆ มา ด้วยหมวดกลองชนะและแตรสังข์ที่เป่าเป็นระยะ ๆ สองข้างเป็นพวกเครื่องสูง มีคนแต่งเป็นอินทร์พรหมเดินถือเครื่องสูงพวกฉัตรและบังแทรก แลดูสร้างเหมือนกับต้นไม้ที่เดินได้ จากนั้นถึงพวกพราหมณ์ที่เข้ากระบวน มีทั้งพราหมณ์เป่าสังข์ และแกว่งกลองเล็ก ๆ สองหน้า มีเสาปักกลาง มีลูกตุ้มแขวน ที่เรียกว่าไม้บัณฑิตาวเสียงดังปังปัง และมีพราหมณ์โปรยข้าวตอก ในระหว่างเครื่องสูงที่เชิญมาสลัปลอนนั้นมีมหาดเล็กถือพระแสงเดินแซงอยู่ด้วย ต่อจากนั้นไป พวกผู้หญิงที่ดูแห่ชบชิบกันด้วยความสนใจ และสะกิดกันให้ดู จุดที่สนใจก็คือเด็กผู้ชายเล็ก ๆ สองคน แต่งตัวสวยงาม ถือขนนกการเวก เสียงกระซิบกันว่า “น่ารัก” หรือ “น่าเอ็นดู” ดังอยู่ทั่วไปแล้วจึงถึงนางมยุรฉัตรอีกคู่หนึ่ง แต่งกายนุ่งยกจีบห่มผ้านาง ประดับอาภรณ์เครื่องทองของจริง เดินถือหางนกยูงตามติด ๆ มาด้วยเด็กผู้หญิงอีกคู่หนึ่ง แต่งกายคล้าย ๆ กัน แต่ไม่มีถือกิ้งไม้เงินไม้ทอง แล้วจึงถึงพระยานมาศ อันมีทูลกระหม่อมประทับอยู่แต่งองค์ด้วยเครื่องเพชรล้วน ต้องแสงแดดตอนบ่ายเป็นประกาย ทุกคนที่คอยดูแห่อยู่ อดอุทานมิได้ว่า “งามจริง!” ถัดจากนั้นไป เป็นกระบวนขุนนางตามเสด็จและนางเชิญเครื่อง และนางพัดอีกเจ็ดคน แล้วจึงถึงพวกนางสระและพวกข้าหลวงตามเสด็จ

การวิเคราะห์ภาพสะท้อนด้านต่าง ๆ ในการพระราชพิธีโสกันต์ที่กล่าวมา

ข้างต้นนั้น ผู้วิจัยได้อ้างอิงบทประพันธ์ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช “เรื่องสี่แผ่นดิน” อยู่มากพอสมควร แม้ว่าจะเป็นงานเขียนบันเทิงคดีประเภทนวนิยายก็ตาม ทั้งนี้ผู้วิจัยมีเหตุผลว่า แม้ว่าจะเป็นงานเขียนประเภทบันเทิงคดี แต่ผู้ประพันธ์ก็ได้สืบค้นข้อมูล สอบทานข้อเท็จจริงอย่างถี่ถ้วน จึงเห็นสมควรจะอ้างอิงเพื่อให้เห็นบรรยากาศของการ พระราชพิธีโสกันต์ในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้อย่างชัดเจน และจะทำให้ภาพของการพระราชพิธี ดังกล่าวเหมือนจะมีชีวิตขึ้นมาด้วย

อีกทั้ง Pramoj, M.R. (2001, Preface 1st edition) ได้กล่าวถึง ข้อเท็จจริงในเรื่อง “สี่แผ่นดิน” ไว้ว่า

...ฉากทั้งหลายทั้งปวงที่ผู้เขียนได้นำมาใช้ในการเขียนเรื่องนี้เป็นของจริงทั้งสิ้น และได้พยายามสอบสวนให้ตรงกับความจริง ตลอดจนเมื่อรวบรวมพิมพ์ขึ้นเป็นเล่มครั้งนี้ ก็ได้พยายามจนสุดความสามารถที่จะให้ เหตุการณ์และรายละเอียดแห่งชีวิต ที่ได้นำมาบรรยายนั้นถูกต้องตรงต่อ ความจริงให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ฉะนั้นฉากละครแห่ง “เรื่องสี่แผ่นดิน” จึงเป็นของจริงทั้งหมด...

ดังนั้น การอ้างอิงฉากและบรรยากาศจากเรื่องสี่แผ่นดิน จึงน่าจะให้ภาพ ได้ใกล้เคียงและสมจริงมากที่สุด

6. ทหารหญิงที่เรียกว่า “จิงโจ้”

การบรรยายความถึงบรรยากาศของขบวนแห่และผู้ยืนเป็นกองเกียรติดีย ข้างทางนั้น พบว่าในพระราชนิพนธ์โคลงฉันท์เรื่องโสกันต์นี้ มีการกล่าวถึง “จิงโจ้” ถึง 2 ครั้งด้วยกัน ดังความที่ปรากฏว่า

บทที่ 7	จิงโจ้ยืนรยบร้อย	ข้างถนน
	เสื่อจิบชายกระจาย	สุกจำ
	ถือปิ่นท้าวทุกคน	พล่องแพลง
	นายดาบเดอรด้อมถ้ำ	ถ่องถนน
บทที่ 31	ขบวนเดอรเป็นรยบคัล้อย	คลาไป
	พิณพ่ายทุกวงตี	สนั่นนกร้อง
	จิงโจ้เมื่อถึงใคร	ค่านับ
	เสียงจิงโจ้ก็ดร้อง	เร้าเร้ารุงรม

ความในพระราชนิพนธ์บทที่ 7 นั้น เป็นการกล่าวถึงแถวรับเสด็จที่ยืนอยู่ริมถนนของ “จิงโจ้” พร้อมทั้งทรงบรรยายถึงการแต่งตัว ส่วนในบทที่ 31 นั้น มีรายละเอียดว่าเมื่อขบวนแห่โสกันต์มาถึง “จิงโจ้” คนใด คนนั้นก็ค้ำบับ พร้อมกับร้องว่า “จิงโจ้กัด”

คำว่า “จิงโจ้” นี้ ปรากฏใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง เล่ม 3 ซึ่ง Phayakaranon (1999, p. 1461) ได้อธิบายว่า “จิงโจ้: ทหารหญิง” ว่า

ทหารจิงโจ้ เป็นชื่อที่ใช้เรียกทหารหญิงและเครื่องแบบทหารพวกหนึ่ง ซึ่งจัดตั้งขึ้นในพระบรมมหาราชวัง เมื่อรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อที่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ประวัติความเป็นมาของทหารหญิงพวกนี้ มีพระอธิบายในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรง-ราชานุภาพ ความว่า “จิงโจ้นี้เป็นทหารผู้หญิง แรกมีขึ้นเมื่อรัชกาลที่ 4 โปรดให้หัดพวกโขนขึ้นเป็นทหารแต่งตัว เสื้อแดง กางเกงแดง เสื้อมีชายยาวถึงเข่า หมวกแค้ปสูง แต่เดิมเรียกว่าทหารผู้หญิง”

สาเหตุที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรับสั่งเรียกทหารหญิงดังกล่าวว่า “จิงโจ้” เห็นจะเป็นเพราะอาการกิริยาการตกแต่งรุ่งรังจิงรับสั่งเรียกดังนั้น ทั้งนี้เพราะเมื่อทรงเห็นใครแต่งตัว แล้วท้องโต ก็ทรงเปรียบกับ จิงโจ้ เช่น ในพระราชหัตถเลขา ตรัสเล่าถึงพวกแขก ไว้ตอนหนึ่งว่า “ขุนนางลังกา มาคอยรับ แต่งจิงโจ้ท้องโตเต็มที” คือแขกลังกา จะนุ่งผ้าหลายชั้น ทำให้ท้องโตออกมา จึงเป็นนามเรียกทหารพวกนี้ต่อมาว่า “จิงโจ้” ทหารพวกนี้ต้องมีตำแหน่งและหน้าที่เข้าขบวนแห่ในการพระราชพิธีต่าง ๆ ในพระบรมมหาราชวัง เช่น ขบวนแห่ในพระราชพิธีโสกันต์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงประดิษฐ์คำบอกทหารพวกนั้นว่า “จิงโจ้กัด” แทน วันทยาอูธ “จิงโจ้หยุด” แทนแบกออูธ และ “จิงโจ้นอน” แทนเรียกออูธ ดังนี้ เป็นต้น

ดังนั้น โคลงฉันท์เรื่องโสกันต์ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 5 จึงสะท้อนให้เห็นประวัติศาสตร์ของทหารหญิงพวกหนึ่งที่ทรงเรียกว่า “จิงโจ้” ซึ่งได้ชื่อมาจากการที่พระองค์มีพระราชวินิจฉัยว่า พวกทหารหญิงเหล่านั้นแต่งกายรุ่งรังและกิริยาอาการที่ดู “พล่องแพลง” นั้นเอง

7. ธงชาติไทยในสมัยรัชกาลที่ 5

ในขบวนแห่โสกันต์ในครั้งนี้นั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชวินิจฉัยว่า มีผู้ถือ “ธงช้าง” (ธงช้าง) นำหน้า ซึ่งเป็นธงชาติไทยในขณะนั้น ดังความว่า

บทที่ 15	นำหน้าถือธงช้าง	เดอรกลาง
	ผมหยิกกายดำกล	หมึกหม้อ
	เสื่อก็กัสอนอบกาง	เกงสุก จ้านา
	ปิ่นใหญ่ลากล้อมล้อ	คู่แข่ง

ประเพณีการใช้ธงเป็นเครื่องหมายถึงชาตินั้น มีความปรากฏในหนังสือ “ธงสำคัญของชาติ” ซึ่งเรียบเรียงโดย National Identity Board, Prime Minister's Office (2005, pp. 7-8) ซึ่งสรุปได้ว่า แต่เดิมไทยใช้ธงเพื่อเป็นเครื่องหมายถึงชาตินั้นจะใช้ “ธงแดง” เฉพาะสำหรับเรือสินค้าที่เดินทางไปต่างประเทศเท่านั้น ซึ่งอาจเนื่องมาจากความเชื่อว่าสีแดงเป็นสีของเจ้าผู้มั่งคั่ง สามารถคุ้มครองป้องกันภัยจากภูตผีปีศาจต่าง ๆ ได้ อันเป็นความเชื่อที่ตรงกันของชนชาติทางเอเชียจำนวนมาก ดังนั้นเรือสินค้าที่ซีกธงสีแดงจึงจำแนกไม่ออกกว่าเป็นเรือชาติใด ถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เพิ่มรูปจักรสีขาวลงบนกลางธงสีแดงให้ทราบว่าเป็นเรือหลวงของไทย ทั้งนี้เข้าใจว่าจักรเป็นเครื่องหมายของพระบรมราชจักรีวงศ์ ที่แปลว่าผู้ถือจักรหรือมีจักรเป็นเทพอาวุธอย่างหนึ่งของพระนารายณ์ผู้เป็นเจ้าของ โดยนัยนี้จึงเท่ากับเป็นการเสริมพระบารมีของพระมหากษัตริย์ที่เชื่อว่าเป็นพระนารายณ์อวตารแบ่งภาคมาเป็นพระมหากษัตริย์ ดังที่เฉลิมพระนามเป็นพระรามาธิบดีและเมืองหลวงก็มีชื่อว่าอโยธยาหรืออยุธยาเช่นเดียวกับเมืองของพระรามในคัมภีร์รามายณะ ส่วนธงของเรือประชาชนยังคงใช้ธงสีแดงอยู่ตามเดิม

ครั้นถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มีสารเสวตอุดมด้วยลักษณะมาสู่พระบรมราชสมภารถึง 3 ช้าง รวมกับช้างพังเผือกในแผ่นดินสมเด็จพระบรมชนกนาถอีก 1 ช้าง เป็นการพิเศษไม่มีได้ในประเทศอื่นเสมอเหมือน Plai Noi (1998, p. 145) กล่าวว่า พระองค์จึงได้รับพระคุณนามพิเศษว่า “พระเจ้าช้างเผือก” ดังปรากฏอยู่ที่สะพานเฉลิมหล้าหรือที่ประชาชนนิยมเรียกว่าสะพานหัวช้าง ถนนพญาไท จึงโปรดเกล้าฯ ให้ทำรูปช้างเผือกไว้กลางวงจักรในธงเรือหลวงนั้นด้วย

Plai Noi (1998, p. 146) ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า หลักฐานที่แสดงให้เห็นว่า

ชาวต่างชาติยอมรับว่าช้างเป็นสัญลักษณ์แทนชาติไทยก็คือในรัชกาลที่ 3 ประธานาธิบดี แอนดรู แยกสัน ได้ส่งคณะทูตอเมริกันเข้ามาถวายเครื่องบรรณาการ ในจำนวนเครื่องบรรณาการอันมากมายนั้น มีพระแสงกระบี่ฝักและด้ามทองคำที่มีรูปช้างและนกอินทรี ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ช้างเป็นสัญลักษณ์ของไทย และนกอินทรีเป็นสัญลักษณ์ของอเมริกา

จากหนังสือ “ธงสำคัญของชาติ” กล่าวถึงถึงวิวัฒนาการของธงชาติไทย ต่อไปว่า ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงรำพึงถึงเรือค้าขายของชาวสยามที่ใช้ ธงสีแดงเกลี้ยงอยู่นั้นไม่เป็นการสมควร เหตุว่าเข้ากับประเทศอื่น ยากที่จะสังเกตเห็น เป็นการควรใช้ธงอันมีเครื่องหมายอย่างเรือหลวงทั้งปวง แต่ว่าจักรเป็นของสูง ไม่สมควรที่ราษฎรจะใช้ จึงให้ยกรูปจักรออกเสียคงแต่รูปช้างเผือกบนพื้นธงสีแดง ให้ใช้ทั่วไปทั้งเรือหลวงและเรือราษฎร ที่เป็นข้าขอบขัณฑสีมาและให้ทำธงเป็นรูปช้างเผือก พื้นสีขาวบนอีกอย่างหนึ่ง สำหรับใช้ชักที่หน้าเรือหลวงให้เป็นที่สังเกตว่าต่างจากเรือราษฎรด้วย

ดังนั้น “รูปช้าง” หรือ ธงช้างที่ปรากฏในพระราชนิพนธ์ เพื่อนำขบวนแห่โสกันต์ตอนที่ปรากฏดังกล่าวนี้ จึงแสดงถึงประวัติศาสตร์การใช้ธงชาติของไทยว่า ณ เวลานั้นธงชาติก็คือธงช้างที่เป็นพระราชดำริในรัชกาลที่ 4 นั่นเอง

ถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตราพระราชบัญญัติว่าด้วยแบบอย่างธงสยาม ขึ้นเป็นฉบับแรกเมื่อรัตนโกสินทรศก 110 หรือ พุทธศักราช 2434 และกำหนดคำว่า “ธงชาติ” ว่า “ธงสยาม” เป็นรูปช้างเผือกเปล้าพื้นแดง ใช้ในเรือกำปั่นและเรือทั้งหลายของไปรเวตทั่วไปในชาวสยาม ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าการใช้รูปจักรก็ตรูปช้างเผือกก็ดลลงบนธงชาติ มีนัยในการสนับสนุนการปกครองแบบราชาธิปไตยอยู่ด้วย และธรรมเนียมประเพณีการใช้ธงชาติประดับในสถานที่บนบกก็ไม่เป็นที่นิยม แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงริเริ่มให้มีธงประจำพระองค์ และประจำเจ้านายตลอดจนขุนนางผู้ใหญ่ต่าง ๆ ประดับธงในพระราชวังและตามวัง ตามบ้านต่าง ๆ ก็ยังไม่เป็นที่แพร่หลายยั่งยืนนัก

8. ปืนขไนเตอร์

ในบทพระราชนิพนธ์โคลงต้นเรื่องโสกันต์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงกล่าวถึงทหารยืนแถวถือปืน “สนยเค้อ” ดังความว่า

บทที่ 19 นุ่งห่มศรีมหาดไซ มววมม
ถือสนยเค้อยืน รบปรบร้อย

กนชนซีพคาคตทกคน
บุดรมาตยผู้น้อยผู้

เป้าแก็บ พร้อมนา
ใหญ่หลาย

ปีน “สนยด้อ” หรือ “ซไนเดอร” เป้นปีนที่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสั่งซื้อมาจากต่างประเทศ ดั่ง “ผู้รู้รินนาม” Anonymous Guru (n.d., online) ได้นำเสนอไว้ในบทความออนไลน์ เรื่อง “การทหารของไทยในสมัยโบราณ” สรุปรว่า ในการเสริมสร้างประสิทธิภพให้แก่กองทัพ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพยายามแสวงหาอาวุธที่มีประสิทธิภพมาไว้ประจำกองทัพ เช่น ใน พ.ศ. 2415 หลังจากเสด็จประพาสสิงคโปร์และปัตตาเวีย โปรตเกล้าฯ ให้ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอาวุธยุทธภณที่ใช้อยู่ในหน่วยต่าง ๆ ให้เหมาะสมแก่กาลสมัย สำหรับอาวุธที่นิยมใช้ในกองทัพปรากฏในพระราโชวาท เรื่องการทหารที่พระราชทานหม่อมเจ้าปฤษฎางค์ (ต่อมาดำรงพระยศเป้น พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์) ราชทูตพิเศษออกไปยุโรปใน พ.ศ. 2424 ว่าทรงให้ไปสืบหาอาวุธและเครื่องมือต่าง ๆ เพื่อนำมาใช้ในกิจการทหาร อาทิ ปืนร็วอลเวอร์ของอังกฤษ ปืนใหญ่ชนิดแมนเดนกัน (ปืนใหญ่บรรทุกต่าง) แบบที่สามารถใช้ขึ้นหลังช้างหลังม้าได้ ดาบออฟฟิสเซอร์ทหารม้า ดาบออฟฟิสเซอร์อาติเลอริ (ดาบทหารปืนใหญ่) เครื่องยกปืนใหญ่มีล้อลากไปได้ เครื่องผลิตกระสุน เครื่องมือซ่อมอาวุธ เครื่องทำรางปืนใหญ่ ปืนเล็ก และล้อปืนใหญ่ เครื่องตีเหล็กสำหรับซ่อมอาวุธ เป็นต้น

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตั้งกรมยุทธนาธิการขึ้นแล้ว พระองค์ทรงสั่ง “ปีนซไนเดอร” ปืนแกทลิ่ง (ปืนแกทตลิ่ง) และกระสุนระเบิด ซึ่งเป็นอาวุธที่ทันสมัยที่สุดในขณะนั้นมาใช้ในกองทัพ โปรตเกล้าฯ ให้ซ่อมแซมอาวุธยุทธภณที่ชำรุดให้ใช้ได้ ถึงกระนั้นกองทัพไทยยังประสบกับปัญหาขาดแคลนอาวุธเป็นอย่างมาก เช่น ตอนต้น พ.ศ. 2436 เมื่อเกิดวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ขึ้น กรมหลวงพิชิตปรีชากรได้รายงานวว่า “ข้าศึกมาสองทางคือทางสองคอน และตอนดงคนก็เสียใจด้วยไม่มีอะไรจะสู้ หม่อมฉันขอถวายชีวิตสิ้นความคิดอยู่แล้ว” และอีกฉบับหนึ่งมีใจความวว่า “ขอให้ส่งกองทัพและอาวุธจากกรุงเทพฯ ไปช่วย....”

ปีนซไนเดอรที่ปรากฏในพระราชนิพนธ์โคลงต้นเรื่องโสกันต์ จึงเป้นประจักษ์พยานวพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป้นพระมหากษัตริย์ที่ใส่พระทัยในพระราชกรณียภพด้านการป้องกันประเทศ โดยทรงพยายามจัดหาอาวุธยุทธภพที่ทันสมัย เพื่อให้ทหารได้ใช้ป้องกันเหตุร้ายต่าง ๆ ไปจนถึงการป้องกันราชอาณาจักรด้วย

สรุปผลการวิจัย

บทความเรื่อง “ภาพสะท้อนจากวรรณกรรมพระราชนิพนธ์โคลงตั้งเรื่องโสกันต์ ในรัชกาลที่ 5” เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์โคลงตั้ง เรื่องโสกันต์ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 5” ที่นำมาเสนอเฉพาะภาพสะท้อนในพระราชพิธีโสกันต์เพียงบางส่วนของงานวิจัย คือ 1) เจ้านายที่โสกันต์ในพระราชนิพนธ์โคลงตั้งเรื่องโสกันต์ด้วยในพระราชนิพนธ์มีได้ระบุว่าเป็นเจ้านายพระองค์ใด จึงต้องศึกษาจากบริบทในบทพระราชนิพนธ์ จึงพบว่า เป็นพระราชพิธีโสกันต์ของพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้า มนุชยานาคมานพ (สมเด็จพระมหามหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส) พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิประวดี (กรมพระสมมตอมรพันธุ์) พระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ (สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ พระบรมราชเทวี) พระองค์เจ้าจันทระจุฑาทวาร (กรมหมื่นวิวิธวรรณปรีชา) และ พระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้าหญิงนคราญอุดมดี รวม 5 พระองค์ 2) หมายกำหนดการพระราชพิธีโสกันต์ในพระราชนิพนธ์โคลงตั้งเรื่องโสกันต์ มีได้ระบุชัดเจนว่ามีการพระราชพิธีเมื่อใด แต่เมื่อศึกษาบริบทผนวกกับเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์แล้วจึงพบว่า การพระราชพิธีโสกันต์เสร็จสิ้น แล้วจึงพระราชนิพนธ์โคลงตั้งเรื่องโสกันต์ เสร็จในวันที่ 12 ธันวาคม พ.ศ. 2415 จากนั้นจึงเสด็จพระราชดำเนินไปอินเดีย ในวันที่ 18 ธันวาคม พ.ศ. 2415 3) พิธีการในพระราชพิธีโสกันต์ในพระราชนิพนธ์โคลงตั้งเรื่องโสกันต์ ทรงพระราชนิพนธ์ที่แสดงภาพได้อย่างชัดเจนตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดพระราชพิธี 4) การแต่งกายในพระราชพิธี ทรงพระราชนิพนธ์บรรยายภาพการแต่งกาย ทั้งของเจ้านายที่จะโสกันต์ ผู้เข้าร่วมในขบวนแห่โสกันต์ รวมถึงบุคคลทั่วไป (ภายในพระราชวัง) ที่มาเฝ้าชมขบวนแห่ได้อย่างชัดเจน 5) การจัดริ้วขบวนแห่ ทรงบรรยายผู้เข้าร่วมขบวนแห่ตั้งแต่หน้าขบวนไปจนถึงท้ายขบวนอย่างชัดเจน 6) ลักษณะของทหารหญิงที่เรียกว่า “จิงโจ้” ที่มาเฝ้ารับเสด็จระหว่างทางที่ขบวนแห่ดำเนินผ่าน 7) ธงชาติไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่ปรากฏในบทพระราชนิพนธ์ว่า “ชู่ช้าง” คือธงรูปช้างเผือกบนพื้นธงสีแดง 8) ปืนขไนเดอร์ หรือ “สนยเด้อ” ในบทพระราชนิพนธ์ อันเป็นประจักษ์พยานว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสนพระราชหฤทัยในการพัฒนาและป้องกันเหตุร้ายต่าง ๆ ตลอดจนรวมถึงภัยแห่งการรุกรานพระราชอาณาจักรด้วย

อภิปรายผลการวิจัย

โคลงต้นเรื่องโสกันต์ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 5 เป็นบทพระราชนิพนธ์ที่ทรงขึ้นตั้งแต่พระชนมายุเพียง 19 พรรษา ด้วยโคลงต้นซึ่งส่วนใหญ่เป็นชนิดวิพิธมาลี (วิธิธมาลี) โดยมีเนื้อหาบรรยายการพระราชพิธีโสกันต์อย่างละเอียดใน ทุกขั้นตอนตามสายพระเนตรของพระองค์ ด้วยพระราชประสงค์ให้เป็นแบบอย่างและสืบทอดพระราชพิธีโสกันต์ ซึ่งในอดีตจัดเป็นพระราชพิธีที่ยิ่งใหญ่ สวยงามตระการตา โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาพการจัดริ้วขบวนแห่ที่อลังการ สมพระเกียรติยศ มีผู้เข้าร่วมประกอบขบวนเป็นจำนวนร้อยคน รวมถึงขั้นตอนการประกอบพระราชพิธี ความสวยงามของเครื่องแต่งกาย และฉลองพระองค์ของเจ้านายที่จะโสกันต์ งานพระราชพิธีโสกันต์นี้จัดเป็นพระราชพิธีสำคัญของเจ้านายในตอนต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ที่ปัจจุบันหาดูไม่ได้อีกแล้ว นอกจากนี้ เนื้อหาจากบทพระราชนิพนธ์ดังกล่าวยังเป็นบันทึกภาพเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลที่ 5 ได้เป็นอย่างดี ซึ่งบางเหตุการณ์ไม่มีปรากฏแล้วในปัจจุบัน บางเหตุการณ์ก็เป็นจุดเริ่มต้นหรือเป็นประวัติศาสตร์ของยุคปัจจุบัน เช่น ทหารเด็ก ๆ หรือ “ทหารมหาดเล็กไล่กา” อันเป็นจุดเริ่มต้นของโรงเรียนมหาดเล็กหลวง จนพัฒนามาเป็นโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าในปัจจุบัน เป็นต้น การศึกษาโคลงต้นเรื่องโสกันต์ พระราชนิพนธ์ ในรัชกาลที่ 5 จึงเปรียบเสมือนเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์อย่างมีชีวิตชีวาผ่านวรรณคดีนั่นเอง ดัง Siwasriyanon (1975, pp. 141-142)

แสดงความเห็นว่า “นักเขียนสมัยใดก็ตามไม่สามารถเลี่ยงอิทธิพลของสังคมในยุคสมัยของตนได้ ทั้งนี้เพราะ นักเขียนคนเดียวเปรียบเสมือนคนสามคน คือเป็นนักประพันธ์ เป็นหน่วยหนึ่งของคนในรุ่นนั้น และเป็นพลเมืองของสังคม อย่างน้อยก็จะแสดงความรู้สึกที่ตนมีอยู่เป็นส่วนร่วมกับคนร่วมสมัยออกมาด้วย”

ข้อเสนอแนะการวิจัย

จากการศึกษาโคลงต้นเรื่องโสกันต์ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 5 พบว่าบทพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 5 นั้นเปี่ยมคุณค่ายิ่ง ควรนำบทพระราชนิพนธ์เล่มอื่น ๆ มาศึกษาในโอกาสต่อไป ทั้งในด้านเนื้อหาและท่วงทำนองในการแต่ง

เอกสารอ้างอิง

- Anonymous Guru. (2002). *Thai Military in Ancient Times*. Retrieved September 29, 2005, from <http://www.geocities.com/direk77/DL/Dcument/Reform02.html>.
- Chalachol, S. (n.d.). *Evolution of Hairstyles in Thai History*. Retrieved September 3, 2008, from <http://www.artgazine.com/shoutouts/viewtopic.php?t=8107&start=0&postdays=0&postorder=asc&highlight=&sid=d305fee18c42c4a8915c6f1d504626c7>.
- Chanthawit, N. (1999). Poom Textile. In *Thai Cultural Encyclopedia, Central Region*. (Volume 8). Bangkok: Thai Cultural Encyclopedia Foundation, Siam Commercial Bank.
- Chulalongkorn, His Majesty King. (1970). *The Royal Twelve-Month Ceremonies*. 11th ed. Bangkok: Bannakarn.
- Chulalongkorn, His Majesty King. (1995). *Sokanta Royal Ceremony*. Bangkok: Rungsilp Printing.
- Damrong Rachanupap, Somdej Krom Phraya. (2003). *Memories*. Bangkok: Matichon.
- Kasetsiri, C. (2004). The Reign of King Rama V and his Visit to India in 1871 and his Understanding of Reformation of the Reign. *Art & Culture Magazine*. 25(7), 153-160.
- Khunchaykularbkhaw. (n.d.). *King Rama V's Royal Visit to India*. Retrieved October 7, 2005, from <http://my.dek-d.com/dek-d/story/viewlongc.php?id=๒๑๖๗๙&chapter=๔>.
- Ministry of Interior. (1992). *100 Years of the Interior*. Bangkok: Siri Wattana Printing.
- National Identity Enhancement Office. (2005). *The Important Flag of the Nation*. Bangkok: National Identity Board, Prime Minister's Office.
- Navikcheevin, N. (1975). *Sokanta Royal Ceremony*. Bangkok: Religious Printing House.

- Nitayasuwan, P. (1999). Rabeng. In *Thai Cultural Encyclopedia, Central Region*. (Volume 12). Bangkok: Thai Cultural Encyclopedia Foundation, Siam Commercial Bank.
- Phayakaranon, Ch. (1999). Jingjo: Female Soldier. In *Thai Cultural Encyclopedia, Central Region*. (Volume 3). Bangkok: Thai Cultural Encyclopedia Foundation, Siam Commercial Bank.
- Plai Noi, S. (1998). *Hundreds of Anecdotes, Volume 1*. Bangkok: Dok Ya.
- Pramoj, Kh, M.R. (2001). *Four Reigns*. 12th ed. Bangkok: Dok Ya 2000.
- Royal Institute. (2013). *The Royal Institute's Dictionary, 2011*. 2nd ed . Bangkok: Nanmee Books.
- Savanayana, N. (1998). *The Tradition of Keeping a Pacifier and Shaving of a Thai Child*. Bangkok: Literature and History Division, Fine Arts Department.
- Siwasriyanon, W. (1975). *Literature and Literature Criticism*. 5th ed. Bangkok: Phrae Pittaya.
- Srikanok, B. (2007). Sokanta Royal Ceremony. In *Encyclopedia of Thai Literature*. (Volume 1). Bangkok: Nanmee Books.